

NEMES LÁSZLÓ

Abszurd világ

NOVELLÁK

BUDAPEST

Z-füzetek/147

**Sorozatszerkesztő
SIMOR ANDRÁS**

© Nemes László

Három emberöltőnyi, idehaza, a távoli földrészeken kényszerből meg a magam akaratából is szerzett emlékeim, örömeim, bánatok, tragédiák, csalódások – újabb remények és újabb csalódások – készítettek kilencvenedik évemen is túl ezeknek az

elbeszéléseknek, többségükben a saját emlékeimnek a megírására. A tudomány, a technika soha nem álmódott gazdagsággal, biztonsággal és gyönyörűséggel áldhatná meg az emberiséget, ha maga az ember...

Három eddigi kötete (*Kinek a bűne?*, 2007; *És a Duna csak folyt*, 2009; *Cezúra*, 2011) után a negyedikkel jelentkezik sorozatunkban Nemes László.

Letölthető:

[[PDF formátumban](#)] [[EPUB formátumban](#)]

Abszurd világ

Feledhetetlen nyárelő volt az a tavasz, két heti napfényes üdülés a Mátra egyik legszebb csúcsán, vidám társaság, új barátok, velem a feleségem, egy év óta nemcsak kedves kollégám a szerkesztőségben, hanem mindenben egyetértő „hitvesem” – ezt a régies, fellengzős elnevezést is olyan helyénvalónak éreztem, hiszen a szóban foglalt hit is a legfontosabb tényezők egyike volt mindabban, ami összehozott, összetartott minket: a hitünk – akárcsak az őskeresztényeké – egy bűnök, igazságtalanságok nélküli új világban. Három éve sem volt még, hogy sikerült végre hazatérnem csaknem hét esztendei, önként vállalt száműzetésemből, túl voltam már , túl akartam lenni az első megrendülésem, hiszen előre tudtam, ha nem is a maga elképzelhetetlen szörnyűségében és gyalázatában, hogy mit találok itthon: a romokat, a sírokat, sírok nélkül eltűnt, meggyilkolt rokonok, barátok, ártatlan százezrek soha nem feledhető emlékét. Utólag is mintegy igazolta mindez a húszéves korombeli döntésemet, amikor egy váratlan lehetőséget megragadva elutaztam (hogy utáltam azt a K betűvel megbélyegzett „kivándorló” útlevelet, mennyire tiltakoztam annak kirekesztő, véglegességet parancsoló jelentése ellen!) és igazolta azt a következő döntésemet is, amikor a francia összeomlás utáni esztendőben, a Hitler győzelmet győzelemre halmozó seregével, valamint a könnyű konkra éhes Mussolini szárazföldi és tengeri, fasiszta haderejével még egyedül harcban álló Anglia hadseregébe három, velem azonos nézeteket valló magyar diákkal, köztük S. L. barátommal együtt jelentkeztünk, önként, katonának.

Gyönyörű volt hát az a napsütéses, békés tavasz a Mátrában, még arra is volt időm és energiám, hogy a hályogkovács merészségével, ám ügyessége nélkül, írni kezdjek egy soha be nem fejezett bűnrössz regényt, amelyben természetesen szó esett a szíriai sivatagban 1941 őszén *fata morgana*-ként felbukkanó, ám valóságos ókori város, a mitológiai Zenobia királynő Palmyrája romjairól, ahol először támadtak ránk, mélyrepülésben, a libanoni vagy szíriai támaszpontjukról felszállt német repülőket, meg az Eufrátesz partján, a Rákká nevű arab város szélén álló egykori francia idegenlégiós erődről, amilyenről addig csak P. Howard regényeiben olvastam, s amelynek egyik félig rommá lőtt épületében szállásoltak el minket, a századunk egyik raját. És persze írtam a sorsdöntő el-alameini csata előtti Kairó egyébként is fullasztóan forró napjairól

is, amikor táborhelyünkön már a latrinára is csak a töltött puskánkkal mehettünk ki; és arról a vég nélküli esőről, amikor Itália sáros, rommá bombázott útjain vonultunk Tarantótól észak felé. Mindent el akartam mondani, amit láttam és tapasztaltam: gyarmati elnyomás, nyomor, éhínség, korrupció mindenütt. Aztán végre a béke, újra itthon, ez a megújult erkölcsökre épült, épülő békés, új világ...

Kultúrműsor is volt esténként a mátrai üdülőben, ismert művészek, operaáriák, mozgalmi dalok, Ady, József Attila, Radnóti versei...

Két nappal a szabadságunk vége előtt olvastuk az újságban és hallottuk a rádióban, hogy letartóztatták az áruló Rajk Lászlót és összeesküvő, gyilkos, imperialista kém bandáját. Az üdülő étterméből meg a többi szoba falairól gyorsan leszakított, összetépett, kidobott, sárba taposott Rajk-képek látványánál is szörnyűbb volt, ahogyan mi, addig gondtalan üdülők, régi és új barátok, ismerősök néztünk egymásra, ahogy kerültük vagy fürkésztük egymás tekintetét. Ki vagy? Az vagy-e, akinek látszol? Akinek hittelek? Mit gondolsz? Mit tettél? Mire készülsz? És a mindig okosok, a mindig jól értesültek hírei: – Ez is kém volt, az is összeesküvő... erről is kiderült... azt is lecsukták...

Otthon, este, még ki se csomagoltuk a bőröndünket, lementünk a közeli, népszerű eszpresszóba, nem is annyira a kávéra vágytunk, mint inkább a pesti, jól értesültek fecsegésére, a legfrissebb hírekre. Mint mindig most is tele volt a helyiség; az egyik sarokban Pálóczi-Horváth Györgyöt pillantottuk meg. Nem akárki volt ő nekem. Itthon, gimnazista koromban olvastam már a Pesti Naplóban okos cikkeit, majd 1943-ban találkoztam újra a nevével: egy kairói könyvesboltban láttam és vettem meg azonnal *In Darkest Hungary* (A legsötétebb Magyarországon) című, már az angliai emigrációjában írt és kiadott angol nyelvű könyvét. Odahaza én, a magát inkább baloldalinak tartó, mindenképpen antifasiszta, a nácik és a hazai megerősödött nyilasok fenyegetéseitől megrémült liberális, nagyvárosi polgárcsaládban felnőtt gyerek, csak kevéssé ismertem a „falukutató” írók könyveit, valójában keveset tudtam a magyar falvak népének elnyomottságáról, nyomoráról. Ma is úgy érzem, ennek a Kairóban olvasott, a megdöbbentő valóságot feltáró könyvnek, vagyis a szerzőjének, nem kis része volt az én későbbi világlátásom kialakulásában. Amikor pedig, már itthon, alig néhány évvel a háború után, ifjú újságíró koromban megtudtam, hogy a *Tovább* című baloldali hetilapnak Losonczy Géza mellett az időközben hazatért Pálóczi-Horváth György is az egyik szerkesztője, hogy ő az az akkoriban szokatlanul elegáns úr, aki megdicsérte az egyik írásomat és megszorította a kezemet, úgy éreztem: most érkeztem igazán haza.

Amikor abban a körút-sarki eszpresszóban az akkor is elegáns, sötét öltönyös Pálóczi-Horváth György meglátott, felugrott, odasietett hozzám és megölelt. – Úgy örülök, hogy látlak! – mondta. – Azt hallottam ugyanis, hogy téged is letartóztattak. – Nem mondtam neki, hogy valaki tegnap, fenn a mátrai üdülőben meg azt mondta: Pálóczi-Horváth György is a már lecsukottak között van. (Erre, a valóságban, csak valamivel később került sor.)

Másnap, a szerkesztőségben a titkárnő azzal fogadott: be se menjek a szobámba, az elvtársak úgy döntöttek – mondta a személytelen szabványszöveget –, hogy másutt fogok dolgozni.

– Az elvtársak úgy döntöttek – közölte a pártközpontban, fejem mellett a falat bámulva, az illetékes elvtársnő –, hogy új munkahelyem az éppen megalakult könyvhivatal lesz. Jelentkezem az igazgatónál. Még az új hivatal rímét is megmondta.

Az igazgató legalább rám nézett, amikor megálltam az íróasztala előtt. – Jól ismerlek – mondta csaknem barátságosan –, de nincs rád semmi szükségem – fejezte be a mondatot, és egyúttal a kihallgatást. Vissza, a szerkesztőségbe. Ott senki, semmit

nem mondott, kitértek előlem, végül a nagyfőnökök egyike mégiscsak fogadott. – Meg kell értened – mondta. – Az éberség... most, hogy még Rajkról is kiderült... és te, aki évekig egy imperialista hadseregben... – Az antifasiszta háborúban... – kezdtem, de nem tudtam befejezni a mondatot. – Éberség – mondta ő megint. – Ebben a szerkesztőségben... ilyen fontos helyen... meg kell érteni... – Több mint hatvan év után már nem emlékszem, hogy kezett fogott-e velem, vagy sem.

A feleségem akkor kapott, életében először, szívizom gyulladást, a kórházban az orvos azt mondta: abba kell hagynia a riporterséget, nem bírja a szíve azt a sok szaladgálással, izgalommal járó munkát.

Ma sem halványulnak, de összefolynak valamiképpen az emlékezetemben annak az 1949. esztendőnek a további hónapjai. Megjelentek Budapest utcáin az első szovjet gyártmányú trolibuszok, a 70-es számúak, Sztálin hetvenedik születésnapját ünnepeltük. Nem kereshettem új állást magamnak, ilyesféle „individualista-polgári” cselekedetek számunkra elképzelhetetlenek voltak... Majd az elvtársak... ők tudják... csakis ők az illetékesek. Én meg vártam, ártatlanságom tudatában bizakodva, olykor türelmetlenül ugyan – a pénzünk is fogytán volt már –, de büszkén nézve azokat a hangtalanul suhanó 70-eseket.

Egy női hang a telefonban – mintha annak a fejem mellett csak a falra néző elvtársnőnek a hangja lett volna – közölte, pontosabban utasított: – két nap múlva kezdődik Budapesten a VIT, vagyis a Világifjúsági Találkozó, jelentkezzem a VIT sajtóosztályának a vezetőjénél, X. elvtársnál. Boldogan végeztem újra a munkámat, X elvtárs is elégedett volt, de hamarosan véget ért a VIT, én pedig csak vártam odahaza megint arra a szenttelen női hangra, vagy más, mintegy a magasságos égből érkező utasításra.. Az akkor induló képes újság, a Nők Lapja lett az új munkahelyem. Hamarosan beletanultam a mélynyomásos, színes képes újság szerkesztésének számomra addig ismeretlen munkájába, magam is jártam az egyik híres szénbánya mélyén, hogy megírhasam riportomat: micsoda boldogság, hogy lányaink, asszonyaink már bányászok is lehetnek, amikor nem az ismert női, hanem egy férfihang közölte velem: hiszen én korábban külpolitikai újságíró voltam, több nyelven beszélek, tehát nem egy női képeslapnál, hanem a Távirat Irodában, vagyis az MTI-nél van a helyem. Nem is akármilyen, hanem „turnusvezetői” beosztásban. Boldog voltam, lelkesen végeztem a munkámat – négy napig. Az ötödiken behívott a szobájába a személyzeti osztály vezetője, leültetett, zavartan ötlt-hatolt: – Nem a munkámról van szó... – kezdte –, azzal semmi baj... de hát, az életrajzom... nem nézték meg elég alaposan... én is tudom, ugye, mi az benne, ami... manapság, amikor... – Azért még kezett is nyújtott, amikor felálltam.

A következő munkahelyem – napok vagy hetek múltán, ki emlékszik még erre oly sok évtized után? – a Friss Újság volt. Bizony, akkor még létezett a háború előtti világnak az a legnépszerűbb, a „komoly” olvasók által mélységesen lenézett, pletykákkal, szerelmi-, ön- és egyéb gyilkosságokkal, rémtörténetekkel, mesés „karrierrel” teli, legnépszerűbb, legnagyobb példányszámú napilapja. Ebben a stílusban kellett volna tehát bizonyos, elmaradottnak vélt „rétegeket” megnyerni a szocializmus ügyének. A lap főszerkesztője, ugyancsak régi, ismert, idős „polgári” újságíró, L. Sándor volt, kisujjában a „bulvár” lapszerkesztés minden csínja-bínja. Egyik szerkesztői alapelve: „hagyd dolgozni a munkatársaidat”. Ritkán mozdult ki a lap régi szerkesztőségéből megmaradt elegáns főszerkesztői szobájából; amikor először mentem be hozzá, az íróasztalánál ült, állát az öklére támasztva hallgatta a rádiógramofonjából szóló dalt: kellemes női hang énekelte a legújabb magyar operett népszerű slágerét. – Pszt! – intett nekem új főnököm, és az akkoriban oly népszerű fiatal színésznőnek a falon függő képére mutatott. – A feleségem, ő énekel! – tette

hozzá. A szemközi falon pedig, az akkori szokásos elrendezés szerint, felül Lenin és Sztálin, alattuk, középen Rákosi fényképe volt. – Erezd jól magad nálunk – köszöntött a felesége éneke utáni csendben, és a titkárnőjével még kávé is hozatott nekem. A helyettese a harmadik vagy negyedik napon már az aktuális külpolitikai vezércikk megírásával bízott meg. – Csak arra ügyelj – mondta –, hogy a terjedelme pontosan egy hasáb legyen, és semmi elemzés, eredeti gondolat ne legyen benne.

Tíz napig tartott ez a kényelmes állásom. Akkor hívtak be a néhány héttel, vagy csak napokkal azelőtt létesült új Művelődésügyi Minisztérium film-főosztályára, melynek vezetője, meglepetésemre, X elvtárs, a nyári VIT sajtóosztályának a főnöke volt. A következő, soha el nem feledhető szavakkal vágott az ügy lényegébe: – Tegnap, sajnos, le kellett tartoztatni a MOKÉP, vagyis a Mozgóképzemzeti Vállalat vezérigazgatóját és több főosztályvezetőjét. Mindnyájukról kiderült, hogy kémek, az imperialisták ügynökei voltak. Az elvtársak úgy döntöttek, hogy te leszel a propaganda és műsor főosztály vezetője.

Döbbenet tiltakoztam. – De... hát... hiszen én nem értek a filmszakmához!

– Moziba szoktál járni? – kérdezte X. – Néha – feleltem. – Az elég! – mondta ő. Ügyem, a kinevezésem ezzel el volt intézve.

Az egykori Royal szálló épületében lévő nagy vállalat, az ország összes, több száz nagy és kis moziját üzemeltető és azok műsorát összeállító MOKÉP több új vezetője is – mint a következő napokban kiderült – hozzám hasonló szakember volt. Az új vezérigazgató, L., derék „parasztkáder”, hamarosan rádöbbenem, korábban nálam is sokkal ritkábban járt moziba. Amolyan „vak vezet világtalant” alapon folytak az igazgatósági és egyéb vezetőségi értekezletek, régi mozis munkatársak magukban kuncogva adtak tanácsokat, szerencsénkre talpig becsületes főkönyvelőnk mutatta meg, hol kell aláírunk az akkoriban óriási összegű váltókat és kiutalásokat. A mozikban egy hétig vetített magyar filmhíradókból minden reggel ki kellett vágatnunk azokat a képeket, amelyekben valamelyik, az előző napon letartóztatott személy volt látható. Akkor is, ha az illető „lebukása” az újságokban nem jelent meg, hivatalosan nem is közölték. De tudunk *kellett*.

(Akkoriban tartóztatták le – mint mondták: „kémeket, az imperialisták ügynökeit” – többek között a legjobb barátomat, egykori emigrációs- és katonatársamat, S. L.-t és a feleségét is, akiknek ártatlanságáról, akárcsak a magaméről, mindvégig meg voltam győződve. Mint később megtudtam: körülöttem is csapkodtak a villámok, ám szerencsén, mindig megúsztam. Több, már készülő „ügy” egyik „beleillőnek” gondolt szereplője lehettem volna – a vész csak néhány évvel később, Sztálin halála után múlt el a fejem fölül. S.L.-nek öt börtönév után, feleségének, akit „csak” a kistarcsai internálótáborba zártak, négy és fél év után mondták, hogy: pardon, tévedtünk.)

És mi mindent kellett volna megtanulnunk még nekünk, a MOKÉP meglepő módon kinevezett új vezetőinek abban az abszurd világban!

Őszi napok voltak, talán szeptember is már, amikor országos ünnepi rendezvényre, a Szovjet Film Hetére készültünk. A műsort lényegében a budapesti szovjet filmhivatal állította össze. Az akkori Gorkij fasor egyik villájában lévő irodájuk igazgatója – erre pontosan emlékszem: – délelőtt tíz órára hívta meg a MOKÉP vezérigazgatóját és a filmhét propagandájának magyar főnökét: engem. Mielőtt a tárgyalás elkezdődött volna, színültig töltötték vodkával a poharainkat, az orosz igazgató felállt, magasra emelte a magáét, a tolmács pedig szorgalmasan fordította a szavait: – Ürítsük poharainkat a nagy Sztálin egészségére! – A második poharat – a szovjet igazgató udvarias felszólítására – Rákosi egészségére kellett fenéig kiinnunk. A harmadikat az élenjáró szovjet filmművészetre. A negyediket a megújult magyar filmipar

eredményeire. Az ötödiket a Szovjet Filmhét sikerére. Volt még néhány áldomás, mintha néhány szovjet film és rendező neve is elhangzott volna – de azt én már nem tudtam követni.

– Akkor tehát – tért vendéglátónk a lényegre – a filmhét megrendezésére előirányzott teljes összeg... és ebből mi hozzájárulunk... a többit önök állják... vagyis... – Halványan jutottak el a tudatomig a számok... rubel... forint... szavak: önök... mi... – óriási összegek és jelentéktelenek... Minden ködös volt. – Sok szerencsét! – Egymás vállát veregettük, kezét szorongattuk, papírokat, szerződéseket írtunk alá.

Amikor kiléptünk a fasor friss levegőjére, szinte belezuhantunk a kapu előtt várakozó vállalati autónkba. – Most hová? – kérdezte a gépkocsivezetőnk. – Az első utcai végéhez – mondta vezérigazgatónk.

Másnap reggel a MOKÉP portása azzal fogadott: – A főnök elvtárs már itt van, azt üzeni, azonnal menjen be hozzá.

– Te tudod, hogy tegnap mit vállaltunk, miket írtunk alá? – kérdezte L. vezérigazgató.

– Fogalmam sincs róla – feleltem. – Én tökrészeg voltam.

– Én is – mondta. – Most mit csináljunk? – Úgy döntöttünk, felhívjuk telefonon az orosz igazgatót, megmondjuk őszintén, hogy nem tudjuk, mire bólintottunk igent, miben állapodtunk meg, nem voltunk józanok, nem szoktuk meg a vodkát, azt kérjük, kezdjük előlről a tárgyalást, de ital nélkül!

Becsületére válják, azt mondta: – Rendben van. Délután várom önöket.

Ezt tehát megúsztuk De kerültem ennél még veszedelmesebb helyzetbe is. Nem sokkal később, de meglehet, hogy éppen a szovjet filmhét alkalmából, mutatták – mutattuk – be a *Sztálingrádi csata* című, valóban reprezentatív orosz filmet. A plakátját (aminek akkoriban a film eszmei mondanivalóját is tükröznie kellett) a legkiválóbb magyar grafikusok és festőművészek egyike tervezte. A jobb oldalon a hosszú ostrom alatt lerombolt Sztálingrád házai látszottak. A plakát közepén csatamező, halottak, ágyúk és harckocsik roncsai, valamint egy jobbra, a romos Sztálingrád felé, balra pedig a felirata szerint Berlin irányába mutató útjelző tábla. Ennek a tetején egy szétlőtt német rohamsisak. Az „eszmei mondanivaló” félreérthetetlen: itt volt, ez a sztálingrádi csata lett 1943-ban a háború fordulópontja, innen vezetett a harcok, a dicső szovjet csapatok útja a végül legyőzött Berlinig.

Egy-két nappal az után, hogy a plakátok megjelentek a budapesti utcák falain, az ügyészség fasiszta propaganda címén vádat emelt a plakát alján akkoriban kötelezőn feltüntetett felelős kiadó, vagyis ellenem. Az indokolás: a törvény értelmében tilos nyomtatásban terjeszteni náci és fasiszta jelvényeket, az útjelző tábla tetején, a szétlőtt rohamsisakon pedig egy kis horogkereszt látszik. Hiába érveltem: éppen azért van ott, hogy kifejezze: itt, ebben a csatában a *náci* hadsereg szenvedte el sorsdöntő vereségét – a vádat fenntartották. És hát a vádlott persze ugyanaz a gyanús, az imperialisták hadseregében szolgált személy, akit nem is olyan régen ki kellett tenni a sajtónál viselt felelős állásából, akinek a társait már le is tartoztatták...

Az ügyészség vádirata, ki tudja, miért, talán mert filmről, nyomtatott plakátról, valami módon „kulturális” ügyről is szó volt benne, elkerült a kulturális miniszter íróasztalára is. Ő sem volt mentes a kor visszaéléseitől, bűneitől. De tagadhatatlanul okos, művelt ember volt. És a maga erélyes, indulatos módján áthúzta az egész lapot és jól megnyomott töltőtollával fölébe írta: *Ez egy marhaság!*

Ha pedig a miniszter elvtárs, a magasságos Politikai Bizottság tagja ezt írja, akkor az ügyészség természetesen elveti a vádat, *ad acta* teszi az ügyet. Valaki, nagyokos,

azért kitalálta: egy kis fehér papírral mégiscsak le kellene ragasztani azt a horogkeresztet a szétlőtt német rohamsisakon – a járókelők városszerte kapirgálták utána az apró, kerek ragasztópapírokat: mi lehet vajon alattuk?

Ezt is megúsztam tehát, és ma már, fél évszázad múltán, nem emlékszem pontosan: két héttel vagy csak hónapokkal később jelentkezett-e újra az a hang a telefonban, amely közölte velem a következő munkahelyemet.

Múltak az évek, új remények, újabb csalódások, képtelenségek; dörögtek ágyúk is megint Budapest utcáin; bűnök, erények, újabb ígéretetek, újabb börtönök, halálos ítéletek, bánatok, röpke örömök – hol vannak már a régi barátok, hol a régi irigyek, rosszakarók –, újabb remények, rendszerek, kormányok váltakozása. Lehet, hogy csak az abszurdítások, az irigység, a gyűlölet, a hatalomvágy, az emberi együttélés képtelensége az, ami örökre változatlan?

Buenos Aires

Kosa Péternek, az öreg írónak rossz éjszakája volt. Éjfél után felébredt, izzadt, a teste csupa lucsok, forgolódott az ágyban, hosszú ideig csupa olyasmi jutott eszébe, amihez már semmi köze... – Semmi közöm? – gondolta. Az élet. Az élete. Az a hosszú... az a rövid... az az érthetetlen, kiismerhetetlen... Emberek, örömök, bánatok, szerelmek, tervek, remények, csalódások, félelmek, bátorságnak hitt nekirugaszkodások, tájak, városok, arcok, illatok, szavak foszlányai... kilenc évtized kusza összevisszasága. Ki lehetett az a szőke lány, aki tizenhat éves korában rámosolygott a margitszigeti, fedettuszodában, és ő nem merte megszólítani? Vagy nem is szőke volt, hanem fekete hajú?

És ki volt az a ragyás képű, nála alig idősebb villamoskalauz, aki a nyitott peronon leköpte őt, mert nem eléggé gyorsan vette elő a villamosbérletét, és bűdös, alsóbbrendű alaknak nevezte, ő pedig nem vághatta szájon, mert a kalauz volt akkor a jog, a törvény, a hatalom. Az utolsó csepp a pohárban Kosa Péter kétségbeesett emigrálása előtt. És ki volt az a bajtársa, aki a háború harmadik évében, a forró, afrikai sivatagban odaadta neki a kulacsában maradt utolsó korty vizét? Mert az ő kulacsa már kiürült, de a katonazsákjában, hivatalos angol nevéen a *kitbag*-jében akkor is ott volt, és a háborúban mindvégig vele maradt Horváth János *Magyar versek könyve* című vaskos kötete.

És az átizzadt dunyhája alatt álmatlanul forgolódó öreg Kosa Péternek az se jutott eszébe, hogy milyen Istvánnak hívták azt a vele egykorú fiút, akit 1939-ben ismert meg, amikor a Felvidék egy részét visszacsatolták Magyarországhoz. Azon is hiába töprengett, hogy új barátja Losoncról vagy Rimaszombatról jött-e Budapestre, csak arra emlékezett, hogy elmondta neki: odaát, abban a demokratikusabb Csehszlovákiában ő a kommunista párt ifjúsági szervezetének a tagja volt, és Magyarország és az egész világ bajainak, igazságtalanságainak a megoldása a forradalom, a dolgozó nép forradalma lesz... És ez az István, ez a hogy' is hívják Pista volt az egyik első régi ismerőse, akivel ő, Kosa Péter találkozott amikor a háború után végre hazatérhetett. Barátja olyan erővel, olyan keményen ölelte át, hogy csaknem beleroppantak a csontjai. – Terád is – mondta neki –, minden becsületes emberre szükségünk van, hogy felépítsük... – Talán még úgy is mondta, hogy „megváltuk” – jutott eszébe abban az átizzadt ágyában az öreg Kosa Péternek – meg az is, hogy az a Pista ott, a még romos pesti utcán egyenruhában volt, az új, demokratikus magyar honvédség századosa... vagy őrnagya?

Azt is elmondta neki, talán még ott, az utcán, hogy tulajdonképpen bajtársak, mindketten az antifasiszta háború katonái voltak, és ő maga valamikor 1942-ben orosz hadifogságba esett, majd csehszlovákiai múltjára hivatkozva frontszolgálatra jelentkezett a Szovjetunióban megalakult Szabad Csehszlovák hadseregbe, de Magyarországra már a felszabadító Vörös Hadsereg hadnagyaként érkezett, onnan helyezték át az akkori, pillanatnyilag fontosabb posztjára: az újra alakult magyar...

És alig három vagy négy évvel később – jutott eszébe az ágyában álmatlanul forgolódo öreg írónak – azt a... fenébe is, milyen Pista nevű régi barátját, úgy is mondhatná: egykori mentorát – az új, szocialista magyar hadsereg számos főtisztjével együtt tartoztatták le. Szerencséje volt, őt nem végezték ki, mintegy öt év múltán már szabad emberként lehetett segédmunkás az egyik budapesti kenyérgyárban; 1957 elején pedig visszahívták a honvédelmi minisztériumba, ezredesi rangot ajánlottak fel neki. Ki tudja, miért – ez is az élet megfejthetetlen, kisebb-nagyobb rejtelsei közé tartozik – néhány megmaradt egykori barátja közül éppen őt, az akkor még távolról sem öreg Kosa Pétert kereste fel, neki mondta el, hogy ebből örökre elege van, és mint ő később megtudta, valóban, talán még a látogatása után éjszakán, átlépte a többé-kevésbé még nyitott nyugati határt. Ő maga harminc vagy negyven év múltán hallotta valakitől – akkor még jól emlékezett hajdani barátja vezetéknevére –, hogy István Kanadában valamilyen kereskedelmi vállalat egyik vezető munkatársa.

– Él-e még vajon – gondolta átizzadt ágyában Kosa Péter hiszen olyan kevesen vagyunk már a régiek közül... és szokása szerint az ábécét mondogatta fel magában, hátha az azonos kezdőbetűnél beugrik emlékezetébe az elfeledett név. De most ez a módszer sem segített.

Másra kell gondolnom, mondta magában az álmatlanul forgolódo öreg író, nem a múltra, inkább a jelenre, hiszen vannak új barátaim, van aki szeret, vannak még itt, ebben az öreg, nagy házban is kedves, megértő, egyetértő szomszédjaim... Igaz – jutott eszébe, miközben megfordult lucskos, forró dűnyhája alatt –, olyan is akad, aki némely politikusok, újságok, tévé kommentátorok egyre gyakoribb uszító hangjától felbátorodva („Jövünk, győzünk, leszámolunk”, így mondta ugye valamikor a nyilas vezér Szálasi Ferenc) – a minap már horogkeresztet rajzolt a ház hirdetőablájára, és még azt is hozzáírta: „reszkessenek azok a...), én, a megvénült Kosa Péter pedig, amikor kiveszem reggel a postaládámból a magam újságját, összehajtogatom... igaz, senkinek semmi köze, hogy mit olvasok... nem félek, de mégis... (A fenébe, hát micsoda világ ez megint?)

– Nem, nem szabad... másra kell gondolnom – mondja magának az álmatlanul forgolódo, verejtékező öreg író – Rómára... Párizsra, a gyönyörű Párizsra, ahová jó sorsom többször is... Párizs... Franciaország fővárosa... Anglia fővárosa London... Svédországa Stockholm... Japáné Tokió... Szenegálé Dakar... És Argentína fővárosa? Montevideo? Nem, az Uruguay fővárosa...

Máskor, ha nem jut eszébe Kosa Péternek egy író, egy politikus, egy város neve, arra is képes, hogy az éjszaka közepén felkeljen az ágyból, elővegye a lexikont, a térképet, de most fáradt, mindenbe belefáradt talán... La Paz? Nem, az sem az! És egyszerre beugrik a név. Buenos Aires! És abban a lucskos, átizzadt ágyban fellélegzik. Buenos Aires. Lám, eszébe jutott... Hát lám, van még számára is levegő? Van még jó, éltető, tiszta levegő? Van még remény?

Sebők Ágoston vagyok – mondta a váratlan telefonáló tetszik tudni, a kerületi tanácsból... Emlékszik ugye az író elvtárs...

A nevére nem emlékeztem ugyan, inkább csak a hangjára; néhány nappal korábban jártam nála a tanács második emeleti, kopott kis irodahelyiségében, valamilyen engedélyre, igazolásra volt szükségem – mindenhez igazolás, engedély kellett akkoriban, – és az a velem csaknem egykorúnak, harminc év körülinek látszó hivatalnok szokatlanul udvariasan, gyorsan intézte el a jelentéktelen ügyemet. Hogy mi volt az az „ügy”, arra most, több mint fél évszázad távlatából igazán nem emlékszem. Talán csak egy hiányzó aláírás vagy dátum valamilyen iraton.

– Ne tessék haragudni... izé... ne haragudják az elvtárs a zavarásért – folytatta a telefonáló –, de amikor este megmondtam a feleségemnek, hogy az író elvtárs járt nálam, az én Jucikám teljesen fellelkesült. Olvasta az ön új regényét is... (*azt a második megjelent, ma már tudom: harmatgyenge könyvem*), az ön kedves nejének pedig (*így mondta: „nejének”; azt a szót illendőbbnek vélte az egyszerűbb „feleség”-nél*) legőszintébb híve, rajong a könyveiért, a *Nők Lapjában* meg a többi újságban olvasott írásaiért, a komolyakért és a vidámakért, a rádióban hallottakért... azt mondta, a legnagyobb boldogsága lenne... próbáljam meg, hátha egyszer személyesen is megismerhetnénk... beszélhetnénk önökkel...

Azt hiszem, az írónál hiúbb ember alig akad ezen a világon. Tútesznek minden operettprimadonnán és politikuson. Elhiszik, ha megdicséri valaki bármelyik jelentéktelen szösszenetüket, mit nekik az a Shakespeare, Goethe, Freud vagy Thomas Mann, ők váltják meg ezzel az írásukkal is a világot. Én is gondolkodás nélkül mondtam a telefonálónak: – Szívesen látjuk mindkettőjüket az otthonunkban, megbeszéljük az időpontot...

Egy vasárnap délutáni kávéra hívtuk meg Sebők Ágostonékat. Nem bántuk meg. Sebőkné Jucika valamelyik nagy élelmezési, természetesen állami vállalat szerény, szorgos irattárosa volt – a cég pontos nevét és címét sose kérdeztük meg, nem is volt szükségünk rá – elég volt annyi, hogy ő maga csinos, valóban kedves, sőt, búbajos fiatalasszony. Azt meg különösen jó volt látni, hogy a férjével mennyi szeretettel, milyen őszinte egyetértéssel mosolyognak egymásra, amikor egy-egy utánozhatatlan, mesterkélten meg nem tehető jóváhagyó fejbólintással erősítik meg a másikuk valamelyik állítását. – Ez az igazi szerelem – mondtuk egymásnak, amikor becsukódott mögöttük az előszobánk ajtaja. Jó vasárnap délutánunk volt.

Ha nem is gyakran, de olykor-olykor sor került egy-egy újabb látogatásukra, mindig kellemes, sőt, üdítő volt a társaságuk, az az őszinte szeretet, ahogyan kimondták: az én Jucikám... az én Gusztikám; ahogyan, mintegy lopva, megsimogatták egymást, ahogy egyetértően bólogattak a másik megjegyzésére, bármit mondott is valamelyikük a világ, az életünk alakulásáról, örömeiről vagy gondjairól. Nehéz esztendőket éltünk akkoriban: megghiúsult és újabb reményekről beszéltünk, vitatkoztunk, hazugságokról és bűnökről, börtönökről, kivégzésekről... Ki az ártatlan? Ki a bűnös? Hogyan lesz, hogyan lehetne jobb, igazságosabb, boldogabb az életünk? – Csak mi szeressük egymást! Csak a mi soha el nem múló szerelmünk... – mondta Jucika, és megsimogatta a férje kezét.

Amikor ágyúk dörögtek, tankok dübörögtek megint a pesti utcákon, valahogy szem elől veszítettük egymást. Nekik, mint a budapestiek többségének, nem volt telefonjuk. Egy ideig a mienk sem működött azokban a napokban. Amikor aztán Guszti munkahelyén, a kerületi tanácsnál érdeklődtem, egy barátságatlan hang kurta válasza csak annyi volt: – Nem dolgozik nálunk. Semmiféle Sebők! – És már kattant a telefon.

Hónapok múltak el, fél esztendőnél is hosszabb idő talán, amikor egy este Sebők Ágoston váratlanul beállított hozzánk. Nem hónapokat, de éveket öregedett, nemcsak a ruhája, de az arcbőre is megkopott valahogy, a korábban mindig jólfésült barna hajába szürke fürtök keveredtek, a keze gyengén, de furcsa módon a fejével szinkronban remegett.

– Jucika? – kérdeztük. Ő meg csak legyintett.

– Az a kurva? – És ömlött, dőlt feltartozhatatlanul a szájából a panasz. Hogy megcsalta. A főnökével, a szomszédjukkal meg a házmesterrel is. Fűvel-fával, mint kiderült valamelyik tehetségtelen szépfíú színészt is felszedte magának. – Az én fiókomból kilopott, nehezen megtakarított pénzből vett ajándékot neki! – mondta. És, mintegy még súlyosabbá téve a hűtlen asszony bűnét, azt is hozzátette: – Arany nyakkendőűt!

– És az is kiderült – folytatta Sebők Ágoston a szemét törölgetve, majd a már el sem fojtott zokogástól rázkódva –, hogy meg akart ölni... meg akart gyilkoltatni engem. Ő jelentett fel engem azokban az októbervégi napokban, hogy vérengző, gyilkos ávós voltam, hogy valamelyik körúti lámpaoszlopon lenne a helyem; januárban pedig azzal, hogy látta, a saját két szemével látta, amint én lőttem a puskámmal a tankjuktól feltartott kézzel kiszálló szovjet katonákra... Sose volt puskám, kérem – tette hozzá még a barátunk, szipogva.

Mi csak ültünk ott, elképedve ennyi gonoszság, ilyen elvetemültség hallatán; döbbsen néztük barátunkat, azt az eleven, épp hogy még eleven emberroncsot, és nem tudtuk, hogy mit tegyünk, mivel vigasztaljuk. Üres közhelyekkel? Vacsorával? Vagy egy csésze kávé, esetleg pénzt, egy jobb inget adjunk neki?

– Gyere el máskor is. Bármikor. Ha bármire szükséged van... – dadogtuk. De zavarunkban még az új címét se kérdeztük meg.

Elmúlt néhány hónap megint, nekünk se könnyű hónapok. Szerencsétlen barátunk nem jelentkezett, semmit sem tudtunk róla, él-e még egyáltalán, nem lett-e öngyilkos, nem próbált-e új életet teremteni magának valahol, talán a világ egy távoli zugában, ahogyan oly sokan megtették, megtehették akkoriban, a még többé-kevésbé nyitott határokon át.

Tavaszkodott, április vége, az is lehet, hogy május volt már, amikor hosszú szünet után elmentünk újra az Operába. Már nem emlékszem, mit láttunk, hallottunk, egy Verdi operát, Puccinit vagy talán Bartókot? Csak azt tudom, olyan világosan, határozottan, mintha tegnap történt volna, hogy a szünetben, a büfé pultja előtt megpillantottam Sebők Ágostont. Pontosan emlékszem, sötét öltöny volt rajta, és egy karcsú nő, nekünk háttal állva, félreérthetetlenül szerelmesen szorította arcát, szőke fürtjeit a barátunk szájához, füléhez.

Felemeltem a kezem, hogy intsek Gusztinak, amikor a nő megfordult – és bennem elállt a lélegzet. Jucika volt, a „kurva”, a „feljelentő”, a „gyilkos”. A férfi is meglátott engem, hátat fordított, megragadta a változatlanul szép és fiatalos asszony karját, és a pult előtt várakozó, kávé, likórt ivó, falatozó férfiakat, nőket durván félretaszigálva, kirohant vele a büfé terméből.

Azóta pontosan ötvenhét év múlt el; soha többé nem láttam őket. Az ő sorsuk – szerelmük? – is egyike nemcsak az életem, hanem a szerelem örök titkainak.

Szülői szeretet

B. Zoltánék a háború előtt hosszú évekig szomszédaink voltak a józsefvárosi nagy bérház harmadik emeletén. A derék, szorgalmas magántisztviselő és felesége, Ilonka, nagy szeretettel] – ahogyan én, az ő gyereküknél néhány évvel idősebb fiú, gondoltam és mondogattam is – túlzott, majomszeretettel nevelték, széltől, esőtől is óvták, védték a fiukat, Sanyikét. Erejükön felül igyekeztek minden széppel, jóval ellátni, finom ételekkel, játékokkal, szép, jó ruhákkal; az iskolán kívül is tanították drága különórákon, magántanárokkal német és francia nyelvre, még zongorázni is.

Amikor én a háború után hosszú, kényszerű emigrációból hazatérhettem, a B. családból már csak Ilonka volt életben. A férje, Zoltán valamikor 1942-ben kapta meg a behívóját, származása miatt, az akkori fasiszta törvényeknek megfelelően, természetesen munkaszolgálatra. Sanyika abban a korban volt már, hogy ő is bármikor sorra kerülhet. Szülei rémülten gondoltak arra, hogyan boldogulhat az az elkényeztetett, bizony nem is igazán erős fizikumú fiúk egyedül egy olyan valóban félelmetes munkaszolgálatos században, amilyent később, a háború után, Sallai Elemér, a munkaszolgálatot átvészelt író a könyve címében is *Mozgó veszőhelynek* nevezett.

– Ha legalább együtt lennének... ha ott is vigyázhatnék rá – sóhajtozott B. Zoltán. – Ha átvállalhatnám a legnehezebb feladatait... ha meg tudnám védeni valamennyire a keretlegények kegyetlenkedéseitől...

Az idő sürgetett. Pénz? Protekció? Sohase tudtam meg, hogyan sikerült elintézniük, talán a honvédelmi minisztériumban egy ismerős tiszt vagy tisztviselő segítségével, de tény és való, hogy az utolsó pillanatban megkapta Sanyika is a behívóját, együtt is maradtak, apa és fia, ugyanabban a munkaszolgálatos században, együtt veszett nyomuk örökre a Don-kanyar végtelen hórengetegében.

*

P. András az osztályunk legjobb tornásza volt. Jóvágású fiú, jó eszű, közepesnél valamivel jobb tanuló, ha kissé jobban igyekszik, az elsők között lehetett volna. De ő csak legyintett az ilyen tanácsokra. Tudta, hogy nincs is rá szüksége. Az ő jövője úgyis biztosított. Az volt, annak idején, az apjáé, a nagyapjáé is. Az apja, vitéz P. András, a jogtudományok doktora, minisztériumi főtisztviselő, kormányfőtanácsos, méltóságos úr, meg lehet elégedett is volt a fia középiskolai előmenetelével – ami a legfontosabb, az a tisztesség, a becsület.

Kedves fiú volt a mi ifjú P. Andrásunk, minden tréfának, ugratásnak lelkes részvevője, aki barát, akár jómódú, akár szegény, ilyen vagy olyan származású, vallású, az a barátja. Ő számolt be osztálytársaink közül elsőként a nőügyeiről, azok izgalmas részleteiről – nem is biztos, hogy teljes egészében az igazságnak megfelelően.

Az ő sorsa alakulásáról is – akárcsak az elkényeztetett B. Sanyikáéről – csak a háború után szereztem tudomást. P. András barátunk az érettségi után, apja és a nagyapja hagyományát követve, a jogi egyetemre iratkozott be. Am az előadásokat nemigen látogatta, inkább a bárokat, a mulatókat. A könyveket is mind ritkábban vette a kezébe, annál gyakrabban a boros és konyakos poharakat. Szerette a lányokat, a lányok is szerették őt. Vidám, szellemes szerető volt – ráadásul nem is szegény, nem is fősvény.

Apja, a komoly, kötelességtudó kormányfőtanácsos úr, az első világháború hajdani,

sokszorosán kitüntetett ezredese, többszöri dorgálás, hiábavaló fenyegetés után, kijelentette: – Visszaélsz azzal a rendes egyetemi hallgatói mentességeddel! Szégyellheted magad! Mások, a te kortársaid, már régen a fronton szolgálják a hazát. Neked sem ártana meg. Majd én teszek róla... – Meg is tette. Nevelő szándékához megfelelő hivatali hatalma is párosult. Fia megkapta a behívóját. Nem sokáig viselhette elegáns egyenruháját.

Ifjú P. András, karpaszományos hadapród-örmester Ukrajna valamelyik névtelen katonasírjában alussza örök álmát.

*

G. Julikát 1944 nyarán, néhány napos korában, egyik alföldi városunk utcáján találta G. Ferenc utcaseprő. Megszánta és hazavitte a síró porontyot, majd feleségével egyetértve örökbe fogadta, hivatalosan is a maguk nevére íratta. Az igazi anya kiléte sohasem derült ki. Lehet, hogy egy megesett leányanya óhajtott ily módon szabadulni „bűnbeesése” terhétől, de felmerült egy másik valószínűség is. Azokban a napokban terelték a város zsidó lakosait, férfiakat, nőket, öregeket, gyermekeket a német koncentrációs táborokba – egyebek közt Auschwitzba – induló tehervagonokba. Meglehet, hogy végső elkeseredésében a rabságba, majd halálba hajszoltak egyike tette le a csecsemőjét a földre, azt remélve, hogy egy jótét lélek találja meg és veszi magához, megmentve így a biztos haláltól.

A jukkának – G. Júliának – elnevezett kislányt új szülei nagy szeretettel, de nagy szegénységben nevelték, amikor azonban G. Ferencné, meglehet a nyomorúságuk miatt, mindinkább az alkohol rabjává lett, a gyámügyi hatóság a gyereket állami gondozásba vétette.

G. Júliát mi – a feleségem és én – 1962-ben ismertük és szerettük meg, amikor egy állami gondozott gyerekről szóló, tervezett regényemhez akartam anyagot gyűjteni. A tizennyolc éves csinos, jó alakú, rendkívül értelmes lány akkoriban éppen túl volt a gimnáziumi érettségi vizsgáján, atletizált és úszott, tanári vagy pszichológiai pályára készült. A barátságunk – kezdetben amolyan pótszülői, pótgyermekei kapcsolatunk – azóta sem szűnt meg, bár ő igazi szüleinek mindvégig G. Ferencéket tekintette és tisztelte. Mi rendeztük, egy-két évvel később, az esküvőjét a tehetséges fiatal mérnökkel, M. Zoltánnal; az esküvői ebéden, a budapesti vendéglő asztalánál, a díszhelyen természetesen G. Ferenc hajdani vidéki utcaseprő és felesége ült.

Múltak az évek, az évtizedek, a két diplomás M.-né G. Júlia már nem atletizált, de teniszezett, két fia felnőtt, ő maga a férjétől elvált – sose kérdeztem, sose firtattam, hogy miért. Amikor pedig, újabb évek múltán, nyugdíjba ment, az időközben Amerikában sikeres mérnökké lett idősebb fia hívására ő maga is, legalább részben, az Egyesült Államokba költözött.

Onnan érkezett a legutóbbi hosszú, csupa energiát, elégedettséget sugárzó karácsonyi üdvözlő levele. „Bűbájos a két unokám – írta –, de nem a fiaméknál lakom, ezzel sem akarok a terhükre lenni. Szép kis lakást, ahogyan itt nevezik az ilyet: *stúdió*-t bérelek. Dolgozom is, fél munkaidőben persze, amolyan tolmács – mindenek kisegítő hivatalnok vagyok egy szállodában. A másik fél időmben teniszezem. A minap körzeti senior bajnokságot nyertem. Hatvanhét éves koromban!” És így tovább – csupa energia, csupa élet, csupa bizakodás.

Nekem pedig az jutott eszembe: mennyi energiája, mennyi bátorsága, mennyi bizakodása lehetett – minden megtörtént és várható szörnyűség ellenére – az emberi

jóságban annak a fiatal anyának, aki azon a nyári napon letette az utca kövére csecsemő gyermekét.

Kaleidoszkóp IV.

Szeretek turkálni néha íróasztalom legalsó fiókjában, szekrények mélyére száműzött, semmiképpen nem odaillő kopott táskákban, málladozó dobozokba zsúfolt régi iratok, fényképek között. Találtam ott, még nem is papíron, hanem egy 6X9 centiméteres fémlapon látható dagerrotípiát: fekete bajszos délceg férfi és darázsderekű fiatalasszony között, széken ül egy öt-hat év körüli kislány – és a kép hátuljába, még ma is eléggé jól elolvasható kézírással belekarcolva a nekik akkor bizonyára szenzációnak érzett fotografálás pontos időpontja: *1882 augusztus 15. délután háromnegyed négy óra.* A házaspár kétségtelenül az anyai dédapám és dédanyám, a vézna lábait lóbáló kislány pedig az én – ahogyan ma is emlékezem rá – kövér nagyanyám. Egy másik fénykép, természetesen már papírképen, 1896, a millennium évének nyarán készült: a dajkája karjában ülő csecsemő az édesanyám. Apám orvosegyetemi indexében az első fizika-kollokviumát aláíró tanár neve: báró Eötvös Lóránd.

Lapozgatom néha az én józsefvárosi gimnáziumom nyomtatott *Értesítőit* is, olvasom a tanulók, a tanárok nevét. A magyar és latin nyelvet és irodalmat tanító osztályfőnökünk, R. B. tanár úr, kiváló, de fanyar, szűkszavú ember volt, kétségtelenül így fejezte ki véleményét a világról. A magyar irodalom oktatásának, a tankönyv megalkuvó szerzője szerint (nyilvánvalóan minisztériumi felettesei utasításának megfelelően) akkor, 1937-38-ban, Ady Endrével kellett befejeződnie. R. B. tanár úr ehhez szóban csak annyit tett hozzá: – A mai magyar irodalom legnagyobb írója pedig, hivatalosan, Herczeg Ferenc – majd halkabban dünnyögve: – ami persze hülyeség.

A valóságot meghamisító hivatalos adminisztrációtól és statisztikától is viszolygott. Egy alkalommal össze kellett írnia a tanulók szüleinek foglalkozását. Az akkori Józsefváros, a „Nyócker” lakosságának megfelelően volt köztük kereskedő, ipari munkás, pincér, tisztviselő, orvos, ügyvéd, még utcaseprő is. Az osztály legszegényebb tanulója Sz. Sanyi volt. Tiszta, de agyonfoltozott ruhában járt, tudtuk, hogy szüleivel és három testvérével egyszobás pincelakásban lakik. Amikor R. tanár úr az apja foglalkozását kérdezte tőle, azt mondta, hogy képeslapokat árul. – Tehát kereskedő? Vagy kereskedelmi alkalmazott? – Nem – felelte Sanyi olcsón megvesz a maga pénzén néhány képeslapot, és azokat adja el az utcán. – Tehát a saját pénzén, vagyis a tőkéjéből veszi – mondta osztályfőnökünk. És beírta a statisztikába: Tőkepénzes.

O.S., a német tanárunk fáradt öreg ember volt. Mint megtudtuk, az ország egyik kiváló orientalista tudósa, az 1919-es forradalom idején egyetemi tanárrá nevezték ki, a Tanácsköztársaság bukása után leváltották – szerencséjére nem börtönözték be, csak visszahelyezték egyszerű tanárnak, középiskolába. Mi minderről csak később értesültünk, azt tudtuk csak, hogy mérhetetlenül unja a *der-die-das* oktatását, fásultan ült és olykor, egy-egy fiú felelése közben még el is bóbiskolt a katedrán. Mi persze visszaéltünk a türelmével, egy alkalommal például, a németóra előtt vastag krétával a katedra székére írtuk a neve kezdőbetűit – természetesen negatív, fordított alakban –, és jót nevtünk, amikor az óra végén úgy ment ki az osztályteremből, hogy fekete nadrágja ülepén ott virított nagy, fehér betűkkel a monogramja. De ezt is megbocsátotta. Amikor Schiller *Polykratesz gyűrűje* című költeményét (annak

bizonyára csak egy részét – erre mintegy hat és fél évszázad távlatából már nem emlékszem pontosan) kellett németül kívülről megtanulnunk, kieszeltük, hogy az osztály legkisebb fiúját, T. Lajost, akinek történetesen vérvörös bozontos haja volt, a katedra mellé húzott nagy, fekete szemetesládába dugjuk – persze úgy, hogy azért levegőt is kapjon. Amikor aztán a vers felmondására kihívott fiú ahhoz a szakaszhoz ér, melyben a zsarnok uralkodó Polykratesz hadvezére elküldi urának legyőzött főellensége levágott fejét, és a küldönc – amint az éppen felelő kitűnő tanuló osztálytársunk németül szavalta: – ...nimmt aus einem schwarzen Becken, / Noch blutig, zu der Beiden Schrecken, / Ein wohlbekanntes Haupt empör. (Magyarul, Szabó Lőrinc fordításában: ...s mindkettőjük vérrel ijeszti / mert egy jólismert főt emel ki / egy sötét tál leple alól.) – azon nyomban felemeli a sötét szemetesláda fedelét, megmarkolja T. Lajoska arcába lógó vérvörös haját, és nyakig kihúzza „a sötét tál leple alól a jólismert főt”.

– Bolondok vagytok! – mondta O. S. tanár úr, és elnevette magát. Soha máskor nem láttuk, nem hallottuk a nevetését. Azt hiszem, mások sem.

Föld- és természetrajz tanárunk is látványosan unta nemcsak az iskolát, hanem a nekünk, fiataloknak, akkor minden készülő gyalázat, jogfosztás, életveszedelem ellenére mégiscsak gyönyörűnek tetsző életet. Nem sokat magyarázott, a soron következő tananyagot rendszerint csak felolvastatta a tankönyvből valamelyikünkkel. A felelésre kiszólitott diák tücsköt-bogarat összehordhatott, a tanár úr a katedrán bóbiskolásából csak akkor kapta fel a fejét, ha a folyamatosan beszélő fiú elhallgatott. Három-négy perccel az óra vége előtt az ajtóhoz ment, és abban a pillanatban, amikor megszólalt a csengő, máris kinn volt a folyosón.

Néhány évvel, vagy talán csak hónapokkal az érettségink után hallottam valakitől, hogy föbe lőtte magát. Tettének oka – betegség, vagy csalódás a szerelemben, csalódás ebben a földi világban, amelynek nem a gyarló emberi, hanem csak a természeti tulajdonságait kellett volna elmagyaráznia nekünk – ez is örökre megfejthetetlen titkom maradt.

Osztályunk negyvennégy tanulója érettségizett 1938 májusában – egy év és négy hónappal a második világháború kitörése előtt. A tizedik évi találkozónkon a fiúknak már pontosan csak a fele: huszonkettő volt életben.

Osztályfőnökünk is meghalt addigra már. Azt a latin mondást azonban megtanultuk tőle, hogy: *De me sine me* – vagyis: rólam mások határoznak. De azt is, hogy: *Dum spiro, spero!* – Míg élek, remélek.

*

Kedves öreg – akkor nekem még öregnek gondolt – barátom volt Bodó Béla. Amikor 1947 elején, csaknem hét évi emigrációból, már nem is olyan nagyon fiatalon hazatérve, végre újságíró gyakornok lehettem, attól is meghatódtam, hogy a szerkesztőségben több más kitűnő zurnaliszta mellett ő is kollégájává fogadott. Emlékeztem nem egy kitűnő írására, melyeket még gimnazista koromban olvastam a legjobb budapesti lapokban. 1970-ben, hatvanhét éves korában halt meg; szerette, tudta is élvezni az életet, pedig nem mindig volt könnyű sora: a háború alatt az „alsóbbrendű elemek” megalázó, keserves munkaszolgálat, 1953-ban pedig a „szocializmust építő” Magyarország féléves börtöne jutott osztályrészéül. Sztálin halálának másnapján a Népszavában a következő, vastag betűkkel szedett cím jelent meg: „A magyar nép

mélységes megrendeléssel fogadta a megrázó hírt, hogy a nagy Sztálin nincs többé.” Rákosi tombolt, a „bűnös” példás megbüntetését követelte. A lap olvasószervezője azon az estén Bodó Béla volt. A rendőri nyomozás megállapította, hogy amikor Bodó este, a szerkesztőségben elolvasta és a nyomdába küldte a gépelt kéziratot, a papíron a „megrendeléssel” helyett még a cikkíró eredeti, helyes „megrendüléssel” szava állott. Tehát a nyomdában valamelyik szedő szándékosan vagy talán csak véletlenül cserélt ki egy betűt. (Az ilyen véletlenre mondják az újságírók meg a nyomdászok, hogy „a nyomda ördöge” lépett munkába). A bíróság, felsőbb parancsra, mégis Bodó Bélát ítélte el: miért nem olvasta el éjszaka a nyomdában újra a már kinyomtatott újság első példányát is. Kiszeltek erre a célra egy új paragrafust is: „Gondatlanságból elkövetett izgatás.”

A börtön után – megromlott egészséggel ugyan, de rendületlenül dolgozott tovább, újságírói, szerkesztői munkája mellett számos könyvet is írt.

Amikor meghalt, özvegye a feleségemet – az azóta ugyancsak elhunyt író: Fehér Klárát – kérte meg, hogy írjon róla nekrológot, méghozzá abba a népszerű hetilapba, amelynek főszerkesztője Béla régi kollégája és barátja volt.

Klára búcsúztató cikkében megírta, hogy Bodó Béláról többnyire csak azt tudják, nemcsak kitűnő újságíró volt, hanem a roppant népszerűvé lett gyermekkönyvek, a Brumi-sorozat: *Brumi Mackóvárosban*, *Brumi mint detektív*, *Brumi az iskolában* meg a többiek szerzője is. Arról viszont kevés szó esik, hogy felnőtteknek szóló könyvei, különösen a háború éveiben emberséget, jellemet próbára tevő megalázó munkaszolgálatról írt *Káin visszatért* című novelláskötete olyan remekmű, amelyet – és ez nemcsak Bodó Bélára, hanem oly sok más magyar íróra is vonatkozik –, ha szerzője nem magyarul, hanem német, angol, francia, orosz, spanyol vagy más világnyelven írta volna, most Vercors, André Schwarz-Bart, Jorge Semprun vagy a többi nagy, antifasiszta író művei mellett tartanáknak számon.

A hetilap megjelenése után elolvastuk a megjelent nekrológot, ez az utolsó, a Bodó Béla novelláskötetéről írt bekezdés kimaradt belőle. Klára felháborodottan hívta fel a lap főszerkesztőjét. – Én húztam ki a cikkből – mondta a telefonba Bodó Béla egykori jóbarátja. – Hogyan merészelted... a megkérdésem nélkül...

– Miért? – Ha megkérdézem, hozzájárultál volna?

– Természetesen: nem! – felelte Klára.

– Na, látod! – felelte a főszerkesztő. És még azt is hozzátette: – Tanuld meg, drágám – így mondta: „drágám” –, a halálban is van protokoll!

Kaleidoszkóp V.

Amióta csak emlékezem, mindig is nagyon szerettem a tejet. Abban a régi, az 1927 januárjában bevezetett pengő előtti inflációs világban ki tudja már hány koronát kellett a szüleimtől kikunyerálnom, hogy a Tisza Kálmán téri vagy a Városliget játszótéren álló tejeskocsiból egy pohár pasztörözött tejet vehessek magamnak. – Te szegény, pesti gyerek – mondta többször is apám –, nem is sejteted, hogy milyen az igazi finom, friss tej. Húsvétkor elutazunk a nagyszüleidhez, ott majd megtudod, milyen remek az a frissen fejt, még meleg és habzó tej.

Minden gyönyörű és csoda volt számomra a nagypapáéknál. A szoba mennyezetén a gerendák, a patak partjáig érő kert tavaszi illata, az udvaron, az istállóban a lovak, a

tehenek. Azt is megláttam, már az első napon, amint az istállóban egy néni – talán inkább fiatal lány, gondolom ma már – a fejőszéken ülve éppen az egyik tehenet fejte. Sistergett, habzott a vödörben az az illatos, meleg tej, a „néni” adott is nekem belőle egy csupornyit. Finom volt, csodálatos. És megérlelődött fejemben a gondolat: legközelebb én a világ legfrissebb tejét fogom inni, egyenesen abból az élő csapból, melyet a fejős „néni” az imént olyan ügyesen huzigált.

Másnap, még a reggeli előtt kiosontam a házból, az istállóban éppen senki sem volt, én gyorsan lekuporodtam az egyik tehén hátsó lábai közé, mindkét kezemmel felnyúltam a tőgye, vagyis a „csap” felé, melyet majd csak huzigálnom kell, és az isteni nedűt várva, kitátottam a számat. A tehén pedig előzékenyen még a farkát is felemelte, majd egyszerre egy óriási forró, barna, bűdös csomagot pottyantott a fejemre.

Visszatekintve későbbi írói pályámra, úgy is mondhatnám: meglehet, az a tehenke volt az első kritikussom.

*

A következő esztendőben, ugyancsak húsvétkor, ismét apai nagyszüleimnél töltöttünk néhány napot. Édesapám elmondta, hogy látogatóba megyünk F. doktor bácsiékhoz is – vagyis az akkori, polgári illendőségnek megfelelően – „levizitelünk” apám ottani, helybeli orvoskollégájánál. Meglehet, éppen erre a jelentős alkalomra kaptam utazásunk előtt vadonatúj sötétkék matrözruhát és hozzá, természetesen új fehér zoknit és fekete – talán lakk – félcipőt is.

Azon az előre megbeszélt délutánon – már nagyapámék házában amíg a szüleim is illendően felöltöznek engem már alaposan kimosdatva, megfésülve, az új öltözékemben kiküldtek a két, velem csaknem egykorú, legkedvesebb unokatestvéremmel, Gyurival és Lacival az udvarra. Már nem emlékszem, hogy ott miféle játékba kezdtünk, csak arra, hogy valamilyen hosszú rudat vagy kötelet húztunk, én annak az elejét fogva hátráltam, s egyszerre valami nagyot roppant a talpam alatt. Mint kiderült: az istállóból kifolyó trágyalét tartalmazó pöcegödör elkorhadt fa fedele. Nem csak roppant, de be is szakadt alattam. Én ijedtemben, vagy ki tudja miért, elengedtem azt a rudat vagy kötelet, amelyben pedig talán még megkapaszzkodhattam volna, és a szép új ruhámban, cipőmben, máris benne voltam derékig, aztán már csaknem nyakig a sűrű, bűzlő, ki tudja, milyen mély folyadékban. Nálam ügyesebb és gyorsabb unokaöccseim kaptak el és húztak ki a pöcegödörből, megmentve a valószínű, de kétségtelenül a legrondább és legbűdösebb haláltól.

Arra emlékszem még ma is, amint anyám a konyhában – fürdőszoba nem volt a házban – cibálta le rólam és hajigálta ki undorral a menthetetlennek tartott új ruhámat és cipőmet, engem pedig valamilyen nagy lavórba, vagy talán óriási mosófazékba állítva próbált tisztára csutakolni. A „vizit” F. bácsiéknál azon a napon kétségtelenül elmaradt.

*

Az elmúlt évszázad negyvenes éveinek végén és az azt követő évtized első felében – ahogyan mondani szokták: a „Rákosi korszakban” – a magyar irodalmi élet egyik legjellegzetesebb és legismertebb alakja volt Kónya Lajos. Az igazi „munkásköltő” akkori megtestesítője. Még eléggé fiatal (1914-ben született), egy szegény

szabólegénynek, később, Tatabányán munkát kereső, meglehet, akkor már bányásznak a tehetséges, jó megjelenésű, kitűnő beszédképességű fia, aki a maga erejéből lett tanító, majd később egyetemi diplomát is szerzett. 1936 óta jelentek meg jó, ha nem is országos feltűnést keltő versei és prózai írásai, katonaként tanúja volt a háború, egyebek közt a Don-kanyarbeli tragédia szörnyűségének, a Horthysta hadvezetés bűneinek, majd lelkes, őszinte híve lett a felszabadított ország újjáépítését és a dolgozók világának megváltást ígérő párt eszméjének.

Alig néhány esztendő, az úgynevezett fordulat éve után a párt (akkor már csak nagybetűvel: a Párt) és a kormány el is halmozta megbecsülése jeleivel. 1950-ben és 1953-ban írói és költői munkásságáért – ha nem is teljesen érdemtelenül, de kétségtelenül eltúlozva – két Kossuth-díjat is kapott, számos egyéb, magas kitüntetést, majd 1951-től 1954-ig a Magyar írószövetség főtitkára lett.

No de nem is erről akartam most írni, hanem életének arról az epizódjáról, amelyet abban az időben sehol el nem mondhattak, meg nem írhattak, egyetlen újság meg nem említhetett. Kónya Lajos írószövetségi főtitkár, kétségtelenül a legfelsőbb politikai körök jutalmaként, kertes villalakást kapott a Szabadság-hegyen, méghozzá pontosan Rákosi Mátyás villája mellett. Egy alkalommal felvitte magához Tatabányáról idős édesapját – hadd legyen a sok nehéz munkában megfáradt öregnek egy kis pihenésben, kényelemben része. Egy szép napon az idős Kónya papa, egyedül maradván a házban, kiment a fia kertjébe. Nézegette a fákat, a virágokat, majd az egyik kerítéshez közeledve, a szomszéd kertből – Rákosi kertjéből – a fegyveres testőrök egyike rákiáltott: – Közelebb ne jöjjön a kerítéshez! – Igen ám, de az öreg Kónya papa nagyot hallott, csaknem teljesen süket volt már. Ment hát tovább, a nagyúr kerítése felé. Lehet, hogy még egyszer ráördített a testőr, de hiába, lehet, hogy nem – csak az biztos, hogy a lövése eltalálta az öreget. Lett is nagy ribillió, amikor kiderült, hogy a meglőtt, súlyosan megsebesült „gyanús betolakodó” az írószövetség híres főtitkárának az édesapja.

Nem tudom, milyen súlyos volt az öreg sebesülése, de rémülten, rögtön kórházba vitték. Idővel többé-kevésbé meg is gyógyult. Azt se tudom, mennyiben járult hozzá ez a kínosan titkolt „incidens” ahhoz, hogy Kónya Lajos, „a munkásköltő példakép” később kiábrándult a párt akkori politikájából, hamis pereket kovácsoló, ártatlanokat kivégeztető vezetőiből, de nem a szocializmus eszméjéből, és az emberségesebb, „emberibb arcú” szocializmus rendíthetetlen hívévé lett. Írásai, könyvei később is megjelentek, ám díjakat, kitüntetésekkel többé nem kapott, az irodalom, az irodalomtudomány csendes művelőjeként, mint a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos munkatársa, viszonylag fiatalon, 58 éves korában halt meg.

Könyvei itt-ott bizonyára még fellelhetők, de a mai fiatalok a nevére sem emlékeznek már.

Ilyen az író sorsa? Az irodalompolitika? Hadd idézzem néhány esztendeje elhunyt kedves barátom, az író Bárány Tamás egyik szellemes mondását: „Olyan ez, mint az agyaggalamb-lövészet. Valamit, valakit fellőnek a magasba, hogy aztán lelőhessék.”

Ezt se tudom

Álmatlan éjszakáimon, kilencvenegyedik évemen is túl, régen elfeledett arcok bukkannak elő. (Elfeledett? Hiszen itt él az emlékük bennem, sorsuk, szavaik, tragédiájuk, netán sikereik mind részei, ha nem tudom, akkor is többé kevésbé

irányítói, de mindenképpen befolyásolói lettek az én gondolataimnak, örömeimnek, bánataimnak, szégyeneimnek, tehát az életemnek is.)

1938 őszén, amikor hazánk urainak büszkén vállalt náci faji törvényei miatt – hiába a kitüntetéses érettségi bizonyítványom – nem vettek fel az egyetemre, az egyik óbudai textilgyár textilfestő tanulója, ahogyan akkoriban nevezték: tanonca lettem. Pesti, nyolcadik kerületi lakásunkból kora reggel villamoson, majd a Margit híd budai hídfőjétől a Filatori-gáton túli megállóig a *Helyi-Érdekű Vasúton*, vagyis a HÉV-en utaztam. A hosszú úton többnyire a *Pesti Napló* című polgári liberális újságot olvastam. Gyakran ült velem szemben – később már nem is véletlenül – ugyancsak újságot, a nyilas párt lapját olvasva M., a textilgyár laboratóriumának húsz és egynéhány éves, diplomás vegyésze. Egy idő múltán már bólintottunk, később köszöntünk is egymásnak, sőt, tegeződtünk is. Majd újságot is cseréltünk. – Mutasd, mit hazudnak a zsidók – mondta. – Hadd lássam, mit hazudnak a nyilasok – mondtam én. M. elmosolyodott. A mosoly is komor, vagy inkább bánatos volt.

– Nem haragszom én a zsidókra – tette hozzá. – Csak a gazdag zsidókra. A kizsákmányolókra. Egyetemet végzett, okleveles kémikus vagyok, és a fizetésem a havi száz pengőt sem éri el ebben a rohadt gyárban. Ezért léptem be a nyilas pártba... majd ha végre mi kerülünk hatalomra...

(A gyár részvénytöbbsége egyébként, mint nem sokkal később megtudtam, akkor már egy német birodalmi nagyvállalat tulajdonában volt, a pesti belvárosi központi irodában székelő német vezérigazgatót Kolbe-nak, vagy valami hasonlóknak hívták.)

M. nálam egy fejjel magasabb, sűrű fekete hajú, széles vállú, mindig kissé bánatosan – vagy talán sose jóllakottan – mosolygó férfi volt. Amikor én egy alkalommal, leszállva a HÉV magas kocsijáról, megbotlottam, ő gyorsan, nem is remélt gyengédséggel segített felállni.

Ipari tanuló, vagyis tanoncságom második évében beiratkoztam egy textilgyári dolgozók továbbképzésére létesült felsőbbfokú textilkémiai esti tanfolyamra. Nyolc órai gyári munka után villamosoztam ki minden délután a távoli, újpesti textilipari szakiskolába. Mintegy húszán – a mi gyárunkból ketten: én és meglepetésemre éppen M. – hallgattuk, már az elején is fáradtan, a tanár unottan ledarált előadását. Láttam, hogy M. időnként el is bóbiskolt. Egyetlen lány volt a hallgatók között: a tizenkilenc-húsz év körüli csinos, kitűnő humorú F. Éva. Este tíz óra felé rohantunk mind a közeli villamosmegállóhoz. Az egész napi munka és tanulás fáradtságát csak valami kirobbanó, az utasok egy részét meghökkentő és felháborító vidámsággal tudtuk ellensúlyozni. Olykor azt játszottuk, hogy nem ismerjük F. Évát és meg akarunk ismerkedni vele. Hangosan, az utasok többségét megdöbbenő, felháborító ajánlatokat tettünk neki. Máskor, a peronon állva, lökdösni kezdtük, hozzá-hozzáérve a karjához, a hátához, a lábához, míg egy férfi ránk nem szólt: – Ne molesztálják a kisasszonyt! – Mire ő megszólalt: – De én nagyon szeretem, ha molesztálnak! – És ezt követte az általános, felszabadult nagy nevetés.

Amikor hét év emigráció, háború, a brit hadseregben, három kontinensen leszolgált katonaságom után végre hazatérhettem, ebből a társaságból soha többé, senkivel nem találkoztam. Élt-e még M., soha meg nem tudhattam. Katona, katonatiszt volt-e a háború éveiben, ott maradt-e ártatlanul, holtan, az örült hadviselés többi ártatlan halottainak százezrei közt a keleti front hómezején, üldözött, megkínzott, ártatlan embereket segített, megmentett-e, vagy végül beállt-e mégis tevékenyen, lelkesen Szálasi nyilas gyilkosai közé – soha nem tudtam meg, soha többé meg nem tudhatom. Van a fiókom mélyén, régi, kopott fényképek közt egy csoportkép az esti tanfolyam hallgatóiról. Én az első sorban ülök mögött, a jobb szélen, M. mellett állok. A válláig érek. A képen mindenki előre, ő komoran felfelé néz. Mintha odafentről várna a

választ, hogy mi lesz belőle: boldog ember végre, áldozat, vagy a gyilkosok közt ő maga is lelkes gyilkos netán?

F. Éváról csak azt tudtam, hogy merre lakott szüleivel a háború előtt, hogy Újpestről, hazafelé jövet a Király utca sarkán szállt le, fáradtan is jókedvűen a hatos villamosról. A környéken érdeklődve azt hallottam valakitől, hogy szüleivel együtt a gettóba vitték, onnan az otthonukba soha többé nem tértek vissza. Volt aki úgy tudta, hogy Évát a Dunába lötték, mások szerint a háború után kivándorolt, Amerikában él. De nevet-e még ott is, tud-e még tréfálkozni is olyan szívből jövően?

*

Aldo-t 1943 vége felé ismertem meg. Egyike volt az El-Alamein-i csata után angol fogságba esett, és akkor már a Kairó peremén, Heliopolisban, a töméntelen sátorból létesült brit katonai táborban egyike a konyhai, takarító, latrinát tisztító és egyéb segédmunkákat végző olasz hadifoglyoknak. Én magam, mint az átmenetileg ott állomásozó egyik brit műszaki század minden rendfokozat nélküli, de olaszul is beszélő közlegénye, egyebek közt azt a feladatot kaptam, hogy szükség esetén tolmácsoljak nekik. Így kerültem kapcsolatba, és hamarosan szívélyes barátságba a velem egykorú Aldoval. Borbély volt az eredeti foglalkozása, de azt tervezte, hogy a háború után odahaza, abban a megújuló Itáliában tovább tanulhat, talán még jogász vagy pedagógus is lehet belőle. Igazán az mélyítette el a barátságunkat, hogy kiderült: csaknem azonos a véleményünk a háborúról, a fasizmus kétségtelen veresége után kialakítandó új világról, a dolgozók, a népek szükségszerű egységéről, örök barátságáról. Volt Kairó belvárosában, a híres, elegáns Groppi cukrászda közelében egy könyvkereskedés, melynek többé-kevésbé titkos hátsó helyiségében több nyelven is kiadott baloldali, közöttük számos hivatalosan betiltott könyvhöz juthattam – ezek közül vittem titkon több olasz nyelvű könyvet Aldo barátomnak és az ő közvetítésével még egy-két „megbízható” hadifogolynak. Amikor megtudtuk, hogy a századunkat hamarosan átviszik Egyiptomból, feltehetően az európai hadszíntérre, Aldo megölelt, a zsebéből – talán valamilyen hadifogoly-igazolványból – egy fényképet vett elő és ma is jól olvasható szép, kerek betűivel ráírta: *All'amico Nemes da Aldo*, vagyis: Nemes barátomnak Aldo-tól. Csak a vezetéknevét meg a hazai címét nem írta rá. Én pedig később, a hazatértem után, abban a „vasfüggönnyel” kettévágott hidegháborús világban az évek során elfelejtettem azt a szép olasz családnevet, de még a faluét vagy kisvárosét is, ahol rátalálhatnék. De még arra sem emlékszem, hogy Közép- vagy Dél-Itáliában van-e?

*

Egy rongyos, szakadozott szélű, kissé kopott fényképről sovány, tizenkét-tizenhárom éves, fürdőruhás kislány mosolyog rám. P. Kató, az első szerelmem. Halvány fény csillog a sötét haján – minden bizonnyal a Szabadka melletti Palicsi tó strandján készült a felvétel, ott nyaraltunk Szabadkán lakó Gyuri unokatestvéremmel együtt mi, két nagy fiú, már tizennégy évesek és ahogyan illik: halálisan szerelmesek mindketten a szabadkai P. Katóba. Versengtünk, kire mosolyog többször és szebben, a tánciskolában melyikünk táncolhat vele többször és jobban (pontosabban: kevésbé ügyetlenül). Örök emlékem, amikor egyszer hazakísértük és ő, a palicsi kertjük rácskerítésén kinyújtotta a kezét, melyet felváltva csókolhattunk meg.

Gyurit az élet messzire sodorta: Kanadában halt meg, immár több mint harminc évvel ezelőtt. Én magam a háború után csaknem harminc évvel jutottam el megint a nem is messzi, de addig mégis oly távoli, újra jugoszláviai, (azóta már csak szerbiai) Szabadkára. Kerestem P. Katót, vagy valakit a családjából. Akiket kérdeztem, mind csak a fejüket ingatták. Többen állították, hogy valamelyik náci haláltáborba deportálták mindnyájukat. Egy idős asszony azt mondta, látta is a vagon előtt, amint a csendőrök taszigálták az akkor is szép, fiatal P. Katót. Asszonyt, már anyát, vagy még leányt? Azt se tudtam meg soha.

*

Nézem olykor, újra meg újra nézegetem ezeket e képeket, meg másokat is, ismerősök, ismeretlenek, régen eltűntek, meghaltak képeit. Ha okosabb lettem volna... ha bátrabb... ha mellettük maradtam volna, ha megfogtam, ha megfoghattam volna a kezüket... Ha tudtam volna... ha megtudnám... jobb lett volna nekik? ... Élhetne, él-e még közülük valahol, valaki? Felelős vagyok-e, akárcsak jottányit is valamelyikük sorsáért, a viláért? A múltért, a jelenért, a jövőért? Ezt se tudom...

Tulipános motívum

Amikor a hatvanas években először jutottunk ki Brüsszelbe, Szabó Feri barátomnak, kérésére, a MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRA akkoriban kiadott hét vaskos kötetét vittük ajándékba. „Nem akarom elfelejteni az anyanyelvem utolérhetetlen finomságait” – írta levelében. Kovács volt a mestersége, nem is akármilyen kovácsmester, akárcsak az apja, aki Hitler valamelyik koncentrációs táborában fejezte be az életét.

Én magam és még vagy tíz-tizenkét társam a háború után, a hosszú évekig tartott kényszerű emigrációnk végén, régen lejárt úti okmányainkkal, tengeren, országokon át, mintegy két hónapig tartott kalandos utazás és megpróbáltatások után, együtt érkeztünk végre haza. Többségünk mindenekelőtt azért, hogy meggyőződése szerint, ki-ki a maga módján, részt vehessen egy minden korábbinál igazságosabb, boldogabb, szebb és békésebb hazánk építésében, szolgálatában. Közöttünk volt a nálam négy-öt évvel idősebb, már családapa Szabó Feri is, feleségével, az Erdélyben született, onnan a háború előtt, az azóta elhunyt szüleivel együtt kivándorolt Erzsébettel és mintegy másfél – kétéves kislányukkal, Julikéval. Tudtuk, de pontosan mégsem tudhattuk, hogy az elmúlt esztendőben mi történt idehaza. A deportálásokról tudtunk, Auschwitz és a többi náci koncentrációs tábor nevét már ismertük, láttuk az angol és amerikai filmhíradókat, azt is tudtuk már, hogy népes családjainkból alig egy-ketten maradtak életben, a Szabó Feriékből senki sem. Magát az ógörög eredetű, tűzáldozatot, vagyis az elevenen elégetést, teljes megsemmisítést jelentő *holokauszt* kifejezést akkor még nem is hallottuk, de a *málenkij robot* meg a *Gulag* szavakat sem.

– De jó lesz újra a pesti utcákon sétálni – sóhajtotta valamelyikünk, amikor Genovában az olasz kikötői hatóságokkal folytatott elkeseredett vitánk és némi kenőpénz odacsúsztatása után, az akkor még beszerezhetetlen, szabályos, érvényes utazási okmányok és vízumok híján, végre mégis kiléphettünk az olasz kikötőváros forgalmas utcájára.

– Emlékeztek a Lipót körút sarkán az Ilkovits büfére, ahol olyan olcsón és jól lehetett enni... – kezdte mondani az örökké éhes Lópofájú Dezső útitársunk, akinek igazi nevét, sajnos, régen elfelejtettem. – És a Vurstlira a Városligetben? – sóhajtozta napokkal, de meglehet, hetekkel később egy másik úti- és sorstársunk azon a gyönyörű, de akkor, a háború után turisták híján szinte néptelen velencei Szent Márk téren. – Hát arra a Baross utcai mozira, a Kispiszkosra – kérdezte Szabó Feri, a szabályos iratok nélküli hazautazásunk folytatásának egyik újabb veszélyes akadály, az akkor még nemzetközinek nyilvánított, gyakorlatilag angol-amerikai katonai parancsnokság alatti Trieszt kikötővárosnak gabonaraktárból átalakított, túlsúfolt menekültszállításán. – Arra a kedves kismozira – folytatta Feri, ahol villanygyújtás előtt csengettek, hogy a szerelmespároknak idejük legyen... – Neked most is csak ilyen malacságokon jár az eszed? – legyintette meg a férje arcát Erzsébet asszony. – Emlékszem én arra a gyönyörű Halászbástyára meg az Országházára és a Nemzeti meg a többi múzeumra is... meg az úszásra és az evezésre a Dunán – folytatta a férje. – Alig várom, hogy végre te is megláthassad...

Az újjáépülő Budapesten Feri barátom, a kitűnő kovács, azonnal kapott munkát, sőt, hamarosan hármuknak megfelelő társbérletet is, konyha és fürdőszoba használattal, egy nagyobb lakásban, nem is messze attól a hajdani csengetős mozitól. Meg is becsülték Ferit a munkahelyén, a Váci úti gyárban, alig egy esztendő múltán pedig, ahogy akkoriban mondták: kiemelték: valamelyik iparügyi minisztériumban – mert volt abból kettő vagy három is – hamarosan csoport-, majd osztályvezető lett. – Azt hiszem – jegyezte meg tréfásan a felesége, aki már pénztáros volt az egyik józsefvárosi közértben, de meglehet, félig-meddig komolyan, egy kis vágyakozással is –, hogy abban a háború előtti, úri világban az ilyen állásban már méltóságos úr lehetnél.

Nem sokáig tartott a zavartalan boldogságuk, – mondhatnám, magamat is beleértve: a zavartalan boldogságunk. Kezdték más szemmel, gyanakodva nézni azokat, akik abból a veszedelmes, átkozott nyugati, imperialista világból jöttek haza. Ki tudja, miért jöttek? Milyen megbízatással? Lám, még az a Rajk „elvtárs” is... róla is kiderült... Meg a többiek...

Szabó Feri, a derék „munkáskáder”, a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat ünneplő, november hetedik minisztériumi vacsorán elvtársi, baráti beszélgetés közben elmondta, hogy ő maga, ott, külföldön, abban a tengerparti nagy kikötővárosban is társbérletben lakott a feleségével és csecsemő kislányukkal, és a lakás egyik kisebb szobájában lakott és dolgozott, varrt, szabott egy negyven-negyvenöt éves varrónő. – Egyébként tette hozzá – az a varrónő elvtársunk volt, nem is akármilyen elvtársunk, hanem a Kommunista Párt ottani, városi pártbizottságának a titkára.

A Ferivel szemben ülő vacsorázó társuk, ugyancsak a minisztériumuk egyik tisztségviselője, felpattant. – Szabó elvtárs! Ezzel azt akarod mondani, hogy nálunk bezzeg... hogy a mi vezető elvtársaink bezzeg...

Mindenki hallgatott. Feri érezte, hogy megfagyott körülötte a levegő. És alig egy hét, vagy talán tíz nap múltán a minisztérium személyzeti osztályvezetője kissé zavartan, ötölve-hatolva közölte vele: odafenn az elvtársak – és mutatott is kezével a magasba, mintegy az ég felé – úgy döntöttek, hogy az olyan kitűnő kovácsnak, mint amilyen ő, inkább a gyárban, gép mellett van a helye.

Szabó Feri tulajdonképpen nem is nagyon bánta. Imádta a szakmáját. Igazi mestere volt. A felesége, Erzsébet, nehezebben nyugodott bele a változásba. Nem csak a pénz miatt. – Ez csupán az első lépés – mondogatta. – És azt mindig követi egy második. Aztán a harmadik. Akin egyszer folt esett... Lám, hogy szaporodnak, nap nap után az „imperialista kémekek és ügynökök”..., most meg azok az orvosok, akik magát Sztálint akarták megölni... Te elhiszed ezt? – Szabó Feri csak hallgatott. Hallgatott és

dolgozott. Sohasem volt bőbeszédű.

Bejárt a munkahelyére azokban az izgalmas októberi napokban is. Dörögtek az utcákon a fegyverek. Forradalom! Lelkes fiatalok, szinte még gyerekek is lövöldöztek puskával a szovjet tankokra. Ellenforradalom! Ki érti? És ki az a felakasztott férfi, ott az Oktogonon? Halottak a Köztársaság téren... Hangok a börtönből, a föld alól. Halljátok? Ki hallja? – Kitartás, jövünk, segítünk – írják az amerikai lapok, mondja, mondja a Szabad Európa Rádió. Ki hiszi? És szaporodnak a parkokban a gyerekek hevenyészett sírjai... A gyárban többen is javasolták: válasszák be az alakuló Munkástanácsba Szabó Ferit. – Káder volt! – mondta a sorok közül valaki. – Főkáder... minisztériumi... az ilyen kell megint ebbe az új, vezető testületünkbe? – De kirúgták. Az apja is melós volt – szólt közbe egy másik. Majd az, aki a főkádert emlegette: – Az apját és az anyját állítólag abban az ausvicban égették el. – És ez hogy jön ide? Ezt előnynek vagy hátránynak véli a szaktárs? – kérdezte egy idősebb munkás. – Vedd annak, aminek akarod! – csattant az előbbi hangja.

Erzsébet asszony odahaza reszketve ölelte magához a már mindent értő, illetőleg semmit sem értő lányukat amikor hozzájuk közelebb dörögtek az ágyúk, és sírva mondta egy este a férjének:

– Látod, látod Ferikém, mondtam, hogy inkább Belgiumba kellett volna mennünk, ahová Erdélyből az unokanővérem, Bernadett, már korábban, több évvel a háború előtt...

Nem tudom, soha nem kérdeztem meg, hogy mit mondott erre a barátom, érvekkkel, könnyekkel vagy az ég tudja mivel vette rá a felesége az elutazásra, meggyőzte-e valóban a maga igazáról – nekem röviden csak annyit mondott, amikor egy este felhívott egy utcai telefonfülkéből: – Úgy döntöttünk, elmegyünk. – Azt se mondta, hogy mikor, azt sem, hogy hová. Mintegy két hónap múltán kaptuk tőle az első képeslapot Brüsszelből, az egyik oldalán a belga főváros egyik jellegzetessége, a *Manneken Pis*, a pisilő kisfiú szobra, a másikon a rövid szöveg: Jól vagyunk, én, mint kovács szakmunkás, már dolgozom.

Amikor a hatvanas évek második harmadában, négy vagy öt napos, korábban álmunkban sem elképzelhető utazás után, azzal a már néhány éves, hangos motorral járó Moszkvics kocsikkal – többszöri olaj-, hűtővíz-, akkumulátor- és egyéb alkatrészcsere után, a levélben megbeszélte napon, szinte órányi pontossággal megérkeztünk Brüsszelbe, Szabó Feri barátunk a kapujuk előtt, a járda szélén állva várt minket. A régi, nagy bérház harmadik emeletén volt a szépen berendezett kétszobás lakásuk, a kisebbik szobát, a francia nyelven már érettségizett Julika szobáját, ahol az ágyon kívül egy heverő is volt, átadták nekünk; Julika, vagyis Juliette – mert ő csak így nevezte magát, és velünk is inkább franciául akart beszélni, mint a maga, meglehetősen megjátszottan tört magyar anyanyelvén, udvarias volt, de tartózkodó, magáról alig beszélt, Budapestről, a hazai viszonyokról nem sokat kérdezett. Erzsébet asszony se sokat. Ő maga elégedett volt, büszkén mutatta a konyhájában a modem villanytűzhelyet és a hűtőszekrényt, az unokanővére, Bernadett kezdetben sokat segített nekik, az ő üzletében dolgozik most is, mondta –, de hogy hol és mit, azt nem, és a hat nap alatt, amit Brüsszelben tölthettünk, el sem vitt minket hozzájuk, be sem mutatott nekik. Amikor egy alkalommal meglátta a feleségem csuklóján az odahaza nemrég vett új karóráját, elhúzta a száját. – Ilyen nagy, otromba karóráat itt, nálunk – mondta –, magát valamire tartó asszony fel se venne...

Annál többet érdeklődött a férje. Milyen a nemrég elkészült új Erzsébet híd? Úgy hallotta, hogy még a réginél is sokkal szebb. Hol jár a metró? Mennyibe kerül a kenyér? És a benzin? A maga Renault kocsijának a szerelőjével nézette át, a hosszú utunk után, a mi Moszkvicsunkat. – Nem is olyan rossz – mondta, amikor szépen

le mosva, feltankolva, ő hozta vissza a műhelyből. A maga munkájával és a fizetésével meg volt elégedve, – csak az a fránya francia nyelv... – mondta bosszúsan. És kérte, küldjünk neki magyar könyveket. Verseket is, Petőfit, Adyt –, én meg hozzátettem: József Attilát, Radnótit. Szorgalmasan, lelkesen mutogatta nekünk Brüsszel nevezetességeit, és amikor megdicsértük a belga főváros szépségét, nagyot sóhajtván mondta: – De azért nem Budapest!

Amikor négy év múltán újra eljutottunk Brüsszelbe, Ferinek már önálló műhelye volt. Nevetve mondta el, hogy a segédje egyszer megkérdezte tőle: „Mondja Möszyó Szabó, miért mond maga mindent múlt időben?” – így tudtam meg, hogy a francia nyelvben milyen a múlt idő!

Körbe vitt minket a városban: a saját munkáit mutatta meg. Szébbnél szebb kovácsoltvas kapukat és erkélykorlátokat. Az egyik ház kovácsoltvas kapuját megbámultam. – De hiszen ezek tulipánok! Csupa magyar motívum...

– Ez természetes – felelte.

Néhány évvel később már ők is jöhettek haza, látogatóba, Magyarországra. Feri Budapesten nem akart nálunk megszállni, de szállodába se akart menni. A Józsefváros egyik mellékutcájában, a Koszorú utcában, a Baross utca közelében vett ki egy albérleti szobát. Amerre valamikor, fiatalon is lakott. – Az életet akarom látni, tapasztalni – mondta. A felesége nem volt elragadtatva az ötlettől. De nem akart vitatkozni a férjével. Feri fáradhatatlanul járta a várost. Villamoson, autóbuszon, metróon, gyalog. A János-, meg az akkor még Szabadsághegy csúcsától, a Gellért hegyi Citadellától az újpesti meg rákospalotai és pesterzsébeti új lakótelepekig. Könyveket vett, magyar regényeket, régieket és újakat. A nehéz, fáradságos újtaira a felesége nemigen, legfeljebb a magyar darabokat játszó színházakba és mozikba ment vele. A következő években Ferit a budapesti látogatásaira már nem is kísérte el.

Jól emlékszem Szabó Feri utolsó budapesti útjára, az 1970-es évek elején. Már kevesebbet gyalogolt és villamosozott. Minden alkalommal ugyanazt a szobát bérelte ki a Koszorú utcában; arrafelé, fiatalok tájain figyelte, vette tudomásul a változásokat. Hosszú órákat töltött nálunk, a mi erzsébetvárosi lakásunkban is. Volt már televíziónk, gázfűtésünk, villany tűzhelyünk, emlékszem, amint a hűtőszekrényünket nézegette, az ajtaját is kinyitotta, megtapogatta. – Nem is rossz – mondta. – Megbízható, elpusztíthatatlan... – Volt a hangjában valami szomorúság. A felesége, Erzsébet talán ilyesféle hűtőszekrényt akart venni, amikor először kapott fizetést Belgiumban?

Fáradtnak, öregnek láttam. – Hazaviszlek – mondtam. Már nem a Moszkvics, hanem egy kis Fiat autónk volt akkor. A Nagyfuvaros utca sarkán, a Mátyás térnél azt mondta: – Köszönöm, innen egyedül, gyalog szeretnék a Koszorú utcáig menni.

Néztem a hátát, amint lassan, fáradtan ment, majd megállt, hátrafordult, intett és hosszasan, meglehetősen, percekig, mosolyogva nézett rám. De volt a szemében valami szokatlan fény, különös szín. Talán inkább árnyék. Döbbenet néztem. Úgy láttam: ez maga a halál.

Néhány hét múlva kaptunk táviratot Brüsszelből. Szabó Ferenc elhunyt. Váratlanul...

PéNZ! PéNZ! PéNZ!

Nem jó az öregség, szoktam mondogatni, amikor húsz perces séta után, botomra –

apám hajdani, talán a múlt század húszas éveiben vett „sétapálcájára” támaszkodva is elfáradok, amikor nem jut eszembe egy volt iskolatársamnak, egy afrikai, vagy akár csak valamelyik dunántúli városnak a neve, de ugyanakkor nagyszerű, ha arra gondolok, hogy kilencvenkettedik évemben mégis annyi emlék él és kavargog bennem: emberek, tájak, beteljesült vagy akár csak megghiúsult álmok, vágyak emlékei. De ami mindig, még ma is elégedetté, mondhatnám boldoggá tesz, az a tény, hogy hosszú életemben soha nem a pénz, a tárgyak és azok értéke volt nekem a legfontosabb, és ami még boldogítóbb: a szüleim, a családom, a hozzátartozóim számára sem.

Még hétéves sem voltam, első elemista, amikor a régi pénz, a korona háború utáni veszedelmes inflációja után, 1927 januárjában Bethlen István kormánya bevezette az új magyar pénzt: a pengőt. Azokban a napokban látogattam meg valamelyik délután a beteg nagynénimet. Mi a Rákóczi úton, nagynénémék a Blaha Lujza térről nyíló Röck Szilárd utca elején, tőlünk alig négy saroknyira laktak. Szüleim engem mindig önállóságra igyekeztek nevelni – meg hát az akkori forgalom meg se közelítette a mait –, jó tanácsokkal ellátva, egyedül engedtek el a rokonokhoz. Amikor tőlük hazafelé indultam, nagybátyám ünnepélyesen két vadonatúj, ezüstösen csillogó egypengőt nyomott a kezembe. Tudtam hogy sokat ér – pénzben a családuk soha nem bővelkedett. De amikor a Blaha Lujza téren, a József körút sarkán megpillantottam álmaim álmát, egy autótaxit, nem tudtam ellenállni a kísértésnek és intettem a sofőrnek. – Bácsi kérem – mondtam és mutattam is neki – két pengőm van. Vigyen haza... de addig autózzunk előtte, amíg a pénzből tart. – Tisztességes volt, nem akart becsapni. Már nem emlékszem, hányszor autóztuk körbe a Tisza Kálmán teret, háromszor, négyszer vagy akár tízszer is, míg végül megállt a Rákóczi úti ház előtt.

Szüleimnek boldogan mondtam el nagy élményemet. Nem kaptam ki, nem pofoztak meg. Soha nem ütöttek meg. De azt azért biztosan tudom, hogy ezért az eltékozolt két pengőért, aminek annyi fontosabb helye lett volna a családukban is, nem dicsértek meg.

*

Apám soha nem nyaralt. Orvos volt, méghozzá, ma is tudom, meggyőződésem, hogy kitűnő, lelkiismeretes orvos. A betegei, többségükben szegény „kisemberek”, szerették, tisztelték, ragaszkodtak hozzá, de csak úgynevezett magánpraxisa volt, rendelője a lakásán, kórházi, állami, tehát fix fizetésű állást abban a két világháború közötti, ma némelyek által oly nagyra tartott Horthysta világban, az akkori politika, és annak később parlamentben is megszavazott, kirekesztő törvényei miatt nem kaphatott. Jövedelméből nagy, elegáns külföldi vagy akár magyarországi családi nyaralásokra nem futotta, ő maga pedig hosszabb időre azokat a többnyire nem is kórházban vagy drága szanatóriumban, csak otthonukban fekvő betegeit amúgy sem hagyhatta magukra. Ahhoz azonban ragaszkodott, hogy a legnagyobb nyári hőségben anyám meg én néhány hetet mégis valamelyik, viszonylag olcsóbb nyaralóhelyen töltsünk el.

Az akkori Jugoszláviához tartozó Szabadkán éltek rokonaink; anyám meg én többször nyaraltunk velük együtt a Szabadka melletti Palicsi-tó partján, a Palics nevű szerény, de nagyon kellemes, népszerű fürdőhelyen. Hat- vagy hétéves voltam, amikor a legforróbb kánikula idején apám megírta, hogy egy hosszú hétvégére meglátogat minket. A szabadkai vasútállomáson vártunk rá, onnan utaztunk ki együtt, villamoson Palicsra. – De jó lesz minél előbb megmártózni a tó vizében – sóhajtotta, a hosszú vonatutazástól a hőségben még kínzóbban megizzadt homlokát törölgetve.

Természetesen nem a tóparti szállodában, hanem távolabb, a falusi házak egyikében

béreltünk egy olcsóbb szobát, onnan indultunk, mihelyt letette apám az úti csomagját, a strandra. Az újonnan vett fürdőruháját (akkor ugyanis még a férfiak sem fürödtek egy szál fürdőnadrágban, a nagy hőségben legfeljebb a fürdőruha egyik vállpántját engedhették le nagy kacéran) elkértem, hadd vigyem én, valahogyan úgy éreztem, ezzel is segíték a hosszú utazástól és a hőségtől elfáradt apámnak. Így mentünk tehát, az eléggé hosszú úton, a tó partjáig; anyám a karját apám karjába öltve, én pedig a másik oldalán ugrálva, boldogan lobogtatva a fürdőruháját. És amikor végre a strand bejáratához értünk, vidáman lengetett kezem üres volt – a szép, új, drága fürdőruha sehol! Elindultunk visszafelé, kutatva, keresgélve minden árokban, minden útszéli bokorban. Semmi, sehol! Mikor, hol esett ki, repült ki vidáman lengetett kezemből, ma, több mint nyolc évtized múltán sem tudom. Csak a hőségre emlékszem, apám mindig komoly, megértő szemére, és arra, hogy soha, akkor sem emelte fel rám a kezét.

*

Csaknem két esztendeje voltam már az addig győzelmet győzelemre halmozó német náci és olasz fasiszta haderők ellen harcoló brit hadsereg önkéntes katonája, amikor 1942 vége, 1943 eleje felé, a második világháború egyik első fordulópontja, a legyőzhetetlennek tartott német Rommel tábornagy hadserege és az észak-afrikai olasz haderő El-Alemein-i csatavesztése után századunk néhány embere, köztük magam is, már nem emlékszem hogyan és miért, egy rövid időre az ausztráliai katonák közé keveredett. Zabolátlan, fegyelmezhetetlen, káromkodós, ha kellett: verekedős fickók voltak, de a legjobb, legbátrabb katonák, a legjobb bajtársak. El Alameintől északra, a líbiai határ közelében, egy kissé romos épületben néhány ausztráliai fiú óriási mennyiségű olasz papírpénzt talált. Talán valami bankfiók, vagy inkább az olasz katonaság pénzét, zsoldját tároló épület lehetett. – Szemét, söpredék, *rubbish*, számológépek, szart sem ér már, Mussolini *kaput*, Olaszország *kaput*! – kiabáltak és szórták kifelé a bankjegyeket. Én egy hat évvel korábbi olaszországi jutalom utamról emlékeztem a háború előtti Itália gyönyörű, óriási méretű, Viktor Emánuel király arcásával és egyéb képekkel díszített, szinte művészies papírpénzeire, fel is szedtem a kihajított bankjegyekből jócskán, és megtömtem velük a katonaszákomat, a *kit-bagemet*.

Az elkövetkező hetek, hónapok során, ahogyan az már katonaságnál, háborúban, különösen sivatagban lenni szokott, időnként kimaradt valami az ellátmányból. Hol kétszersült nem érkezett, hol cigaretta, máskor meg zöldség vagy cukor. És volt bizony idő, amikor latrinán használható papírhoz sem jutottunk. Kissé fájts ugyan a művészetet szerető szívem, de úgy gondoltam, az Isten is erre a célra teremtette azokat a jó, nagy olasz bankjegyeket. El is használtam őket, az utolsó darabig.

Mintegy esztendővel később hajózták át századunkat az itáliai hadszíntérre. Az olasz csizma sarkán, Taranto mellett volt, a forró afrikai, sivatagi szállásunk után különösen kellemes és gyönyörű olajfa erdőben az első táborhelyünk. Itália! Európa! Egy lépéssel, nagy lépéssel közelebb végre Magyarországhoz, az otthonomhoz!

Az első olaszországi hetünk végén, még ott, az olajfák között volt a zsoldfizetés. (Az angol hadseregben a külföldön szolgáló katonák zsoldját mindig annak az országnak a pénzében fizették, ahol éppen voltak. Én Egyiptomban egyiptomi fontban, Szíriában szíriai frankban kaptam.) Amikor ez alkalommal, Olaszországban, az őrmester a kezembe nyomta a zsoldomat, meghökkenedtem. Ugyanaz a régi olasz líra volt forgalomban, mint azelőtt. És abban a háborúban lerobbant, elszegényedett Itáliában azért a pénzért, amit én a sivatagban egészen más célra használtam el, most

itt, Tarantóban vagy Nápolyban egy nagy házat, vagy meglehet, egy egész utcasort vehettem volna! Először megdöbbsentem. Káromkodtam, milyen örültséget követtem el. És csak lassan-lassan jöttem rá, hogy igazán így szabadultam fel! A minden egyébnél fontosabbnak tartott pénz varázslatának átkos uralma alól.

Cozzutti

Mintegy három emberöltőnyi hosszú életem során hol kényszerűségből, hol megsorsom szerencsés fordulatai révén világunk számos helyét bejártam. Csodálatos tájakat, gyönyörű épületeket, feledhetetlen műemlékeket láttam, de leginkább mindenütt az emberek érdekeltek. Fantasztikus életek, váratlan sorsfordulatok, megfejthetetlen, örök titkok, álmok, gondolatok.

Az észak-olaszországi Friuli tartomány udinei járásának egyik kisvárosában, az 1976. évi nagy földrengés után újjáépült, olasz és részben szlovén-horvát eredetű polgárok lakta Osoppo-ban ismertem meg Cozzutti (magyar kiejtéssel: Kozutti) barátomat. A szálloda teraszán fagyaltoztunk, iddógáltunk mi, átutazó turisták és néhány helybeli lakos. Egyikük, felismervén magyar beszédünket, olaszul megszólított. – Cozzutti vagyok, osoppoi olasz –, majd hozzátette: nagyon szeretem a magyarokat, örülök, hogy itt üdvözölhetem önöket. – Hívásomra átült az asztalunkhoz és elmondta: az apja és családjuk több tagja is azt állította, hogy ők, a Cozzuttiak, valamiképpen rokonságban állnak a Kossuth családdal, a magyar nép nagy szabadsághősével, Kossuth Lajossal. Volt-e köze ennek a büszkén hangsúlyozott állítólagos rokonságnak Kossuth Lajos torinói hosszú száműzetéséhez, vagy sem, azt nem tudta, de büszkén hangsúlyozta, hogy 1948 márciusában az osoppóiak hősiiesen harcoltak az őket is elnyomó osztrák Habsburg-birodalom ellen – közöttük természetesen az ő ősei is és ez a rendkívüli hasonlóság a családnevükben...

Elmúlt azóta néhány esztendő, kapcsolatunk – állíthatom: barátságunk – azóta csak megerősödött. – Mi, Cozzuttiak... – mondja változatlan büszkeséggel, valahányszor találkozunk –, és érdeklő, izgatja minden, ami a magyarokkal, Magyarországgal összefügg. Történelem, politika, irodalom, művészet... Én, a számítógépemben keresgélve, megtudtam, hogy számos Cozzutti él, északtól délig, Itália városaiban, azt azonban nem, hogy ők is tudják, hiszik-e, büszkén vallják-e ezt a barátom által oly határozottan hangsúlyozott rokonságot. De mindenképpen jó érzés, öröm találkozni olaszsal, némettel, bárkivel a világon, aki ilyen őszintén békét, boldogságot, igazságos szebb jövőt kíván a mi hazánknak is, mint az öreg osoppói Cozzutti barátunk.

Csirkeszendvics

Számvetés? A fene tudja! Álmatlan éjszakáimon, izzasztó és hideg hajnalaimon három emberöltő emlékei tolonganak, kavarnak előttem édes-boldog és fájdalmas összevisszaságban. Amikor a csaknem hat esztendei, a sors, az élet, a gonoszság, a politikának is nevezett örület rám kényszerítette (vagy önként, saját meggondolásomból vállalt? Ezt se tudom!) emigrációból hazatérhettem és anyám megcsókolt, ám apám már nem élt, abban az örült, gonosz világban a hatvanadik évét,

az egyetlen fia hazatértét sem érthette meg; vagy amikor anyám először tanított, hogyan üljek az éjjeliedényre, arra a máig sem feledett, azóta sem látott, számomra, ki tudja miért, örökre emlékezetes átlátszó üvegbillire, meg arra, hogy miként fogjam az asztalnál a kést és a villát; és amikor tizenhat éves koromban elnyert egy hónapos olaszországi diáküdülés után otthon egyszer Mussolinit dicsértem, mire apám azt mondta nekem, a kitűnő tanuló hatodik gimnazistának: – Téged már teljesen elhülyítettek abban az iskolában? Majd én hozzákezek a te nevelésedhez! –, ez mind ott nyüzsög, tolakodik az éjszakai meg hajnali álmaim és ébrenlétem álmodozásai között. Az a tű nélküli, kimustrált orvosi fecskendő is, melyet apámtól, az orvostól kaptam, és amelyből három, vagy négy éves koromban vizet fecskendeztem a fiú létemre csakis e célból kapott rongybabám testébe, mert magam is orvos, embereket meggyógyító orvos akartam lenni – mit sem tudva, értve még a hazánkban egy-két évvel korábban törvénybe foglalt, a terveimet majd megghiúsító *numerus clausus*-ról, a huszadik századi Európa első, középkori faji törvényéről.

És megjelenik éber álmaimban az a felfújható, gyönyörű piros léggömb is, melyet egy Kovács vagy Szabó bácsitól kaptam – ugyan ki lehetett? Talán apám valamelyik meggyógyított betege? – És az a szuronyos puska is, melyet a szíriai Deir ez Zor-ban fél éjszakán át szorongattam a markomban.

Hiszen amikor álmatlanul forgolódom ágyamban, hogyan ne jutna eszembe öt esztendei katonaságom is? Amikor „emigrációm” második évében, azt követően, hogy Magyarország kormánya hivatalosan kinyilatkoztatva is hadviselő fél lett Hitler oldalán, amikor maga a tudós Teleki Pál miniszterelnök is azt üzenté Horthy Miklós kormányzónak, hogy a gazemberek mellé álltunk, és öngyilkos lett, jómagam és még néhány ugyancsak külföldre emigrált és ott tanuló magyar diáktársam – közöttük Sarlós László barátom is – 1941 májusában úgy döntöttünk: az otthon maradt szüléink élete, és a magunk, sőt a hazánk becsülete érdekében is az a leghelyesebb amit tehetünk, ha önként jelentkezünk katonának a diadalt diadalra arató Hitler és Mussolini elleni harcot akkor, a francia összeomlás után, még egyedül folytató brit hadseregbe.

1941 őszén századunk, a hadsereg egyik utász – vagy elegánsabban mondva: műszaki – alakulata (angolul *Royal Engineers' Company*), a Hitlernek behódolt, majd vele szövetségre lépett Vichy-i francia kormány katonáit meg a német légierő egész Közél-keletet fenyegető bázisait Libanonból és Szíriából kiszorító első csapatok között jutott el az Irakhoz közeli, Eufrátesz-parti nagy városba, Deir ez Zor-ba.

Nagybritanniának a Népszövetségtől kapott *mandátuma*, valójában uralma alatti Palesztina északi határa felől utaztunk, rázkódtunk, izzadtunk a mintegy nyolc-tíz tonnás, nyitott tetejű csapatszállító gépkocsik platóján a már elesett (vagyis a mi szempontunkból: felszabadított) szép, virágos Damaszkuszon, majd köves-homokos úttalan sivatagi tájakon át északkelet felé. Az ókori gyönyörű Palmyra romvárosa mellett átestem az első tűzkeresztségen, még abból az első világháborús, ócska *Lee Enfield* puskámból lövöldöztem, vaktában, én is azokra a minket mélyrepülésből bombázó, gépfegyverező német repülőkre. A nyolcadik vagy tizedik napon értünk Deir ez Zor-ba, az ép és sértetlen arab nagyvárosba. A Dunaként hömpölygő Eufrátesz partján épült nagy katonai tábor akkor még üresen állt, a német, vagy az őket kiszolgáló vichi-i francia kormány visszavonuló seregének egységei időben, szinte nyomtalanul tűntek el onnan.

Sarlós Lacival, rövid néhány órás eltávozásaink alatt kíváncsian róttuk a város utcáit, azt is reméltük, hátha a századunknak – bár nem is rossz, de mégis változatlan – unalmas – „kincstári” ellátmánya után olyasmit ehetünk valahol, ami az otthoni ízekre, az otthonunkra emlékeztet. Az egyik üzlet – talán valamiféle büfé – ajtaja fölött az a, nem is rossz angolsággal írott tábla tűnt a szemünkbe: *Chicken-sandwich*, vagyis:

csirkeszendvics. A pult mögött álló férfi a fejét ingatva – ami náluk igent jelentett – két sült csirkecombot, kenyérszeleteket vett elő, majd a szemmel láthatóan mocskos ujját a vajba mártva, kezdte azt a szendvics kenyerére kenni. Mi pedig szó nélkül fordultunk ki az üzletből – sok mindent megéltünk már, hiszen ezért kerültünk ide, ezért volt rajtunk ez az egyenruha, de azért még mindig „jól nevelt” pesti polgárgyerekek voltunk, annak hittük magunkat. Mocskos újjal kenni a szendvics kenyerére a vaját? – ilyet még nem láttunk, nem hallottunk, „csak” olyasmit, egyebek közt, már három évvel azelőtt, hogy Németországban Hitler „kristályéjszakáján” több tucat zsidó polgárt mészároltak le, üzletek és zsinagógák százait gyújtották fel, nálunk pedig Szálasi, a programbeszédében azt mondta: „Jövünk, győzünk, leszámolunk!” De azokat a szavakat nem ismertük még akkor, azokon a Deir-ez-Zor-i utcákon, hogy Auschwitz, Holocaust meg Gulág – csak mentünk, hátha valami ebben az idegen arab nagyvárosban mégis az otthonunkra, Budapestre emlékeztetne? És könnyes szemmel álltunk meg egy, az Eufráteszen átívelő hatalmas, valóban gyönyörű függőhíd előtt. – De hiszen ez pontosan olyan, mint a pesti Erzsébet híd!

És alig egy hét múltán ott álltam már magam is, szuronyos puskával a kezemben, azon a Deir-ez-Zor-i „Erzsébet hídon”, egyike voltam azoknak a katonáknak, akik fegyverrel a kezükben biztosították és irányították néhány brit egység átkelését az Eufráteszen.

Az a fegyver a markomban, ha olykor remegő gyomorral is, de büszkén szorongatott szuronyos puska bukkan fel máskor meg éppen mint maga a gyomorszorongató félelem, az iszonyat is több mint hét évtized után, ébren álmodva, kínlódva, emlékezve ebben a pesti, hetedik kerületi ágyamban, alig száz méternyire attól a háztól, amelynek második emeletén, 1920-ban megszülettem.

Abban a nagy és jól őrzött Deir-ez-Zor-i táborban, ahol a nálunk kissé később érkezett, ma már csak az ég tudja, hány száz vagy ezer brit katona állomásozott, és a kiszolgálásukra, vagyis a körzet tisztán tartására, konyhai segítség, mosogatás, latrinák tisztítása és egyéb „alantas” munkák elvégzésére sok tucat, talán száznál is több polgári alkalmazott, vagyis éhbérért robotoló „benszülött” Deir-ez-Zor-i arab dolgozott, egyik este bejelentették, hogy „fegyverlopás” történt, a tettesek ismeretlenek, az egyik fegyverraktárból nem csak puskák, de még gépfegyverek is eltűntek. A mi századunkat is azon nyomban mozgósították, az Indiában évtizedekig szolgált harsány, mindig tette kész, mindig kissé részeg Burns *sergeant-major*, vagyis főtörzsőrmester vezényletével parancsolták ki a Deir-ez-Zor-i sötét éjszakai utcákra. – Házkutatás! Puskát a kézbe, szuronyt tűzve, lövésre készen, nyolc-tíz fős őrsökre szakadva, előre! Be a házakba – ki tudja, miért éppen ebbe vagy abba? – újakba, épekbe, düledező nyomorúságos viskókba, búzló helyiségekbe. Alvó emberek, férfiak, nők felrángigálása, gyerekek sírása, visítása, ágyakból, szekrényekből, ahol az sem volt, ott ládákból, zsákokból, köves meg korhadt fapadlókról, tiszta vagy koszos, büdös holmik, ruhának sem nevezhető rongyok, edények, felismerhetetlen tárgyak előrángigálása, felforgatása. Mit is keresünk? És miért itt? Kezemben remegett a szuronyos puska, csak el ne süljön, Istenem, csak lőnöm ne kelljen, szúrnom ne kelljen ezekre a rongyaikat maguk elé szorító ruhátlan asszonyokra, sikoltozó, mocskos vagy tiszta, halálra rémült kölykökre! Világos reggel volt, amikor véget ért az *akció*. Hadművelet? Azt mondták, megtalálták valahol az ellopott fegyvereket. Vajon lelőttek-e valahol, leszúrtak-e valakit? Vagy csak előkerültek azok a lószerszámok a raktár egy másik zugában? Sose tudtam, sose tudhattam meg. Csak a Deir-ez-Zor-i házkutatások szörnyűségét érzem, sőt, látom olykor, itthoni fáradt, álmatlan éjszakáimon és hajnalaimon, akárcsak a nyomor kiváltotta elállatiasodás iszonyatának egy másik, vissza-visszatérő emlékét.

Laci barátom és jómagam is hosszú hónapok óta Egyiptomban szolgáltunk már. Túl voltunk az El Alamein-i csatán, Hitler legyőzhetetlennek tartott hadvezérének, Rommel tábornagnak észak-afrikai vereségén is, 1943 forró nyarán. Kairó polgárai újra éltek a maguk, közlekedési és egyéb kisebb-nagyobb megszorítások nélküli, csaknem békés életét – habár sokan közülük Hitler és Mussolini győztes bevonulására vártak, arra készültek már örömmel. Én magam a városhoz közeli, túrái táborhelyünkről, élve az eltávozás lehetőségével, a mi helyiérdekű villamosunkhoz hasonló vonaton csaknem minden héten beutaztam Egyiptom szép és eleven fővárosába. Világhírű látnivalók: a piramisok, a rejtélyes mosolyú Szfinx, mecsetek, meg hát mozi, uszoda, egy-egy jó vendéglő, olykor a híres, Groppi nevű zenés cukrászda, ahol néha megismerkedhettem, sőt, táncolhattam is csinos polgár- meg katonalányokkal. Egy alkalommal a leggazdagabb helyi polgárok villái és kertjei közt, a Nílus elegáns Zamalek-szigetén sétáltam, nézelődtem, amikor elém toppant egy nyolc-tíz év körüli arab kislány. – Captain – vagyis kapitány, százados – mondta nekem, a minden rang nélküli közlegénynek, vékony gyerekhangján, rossz, de azért valamennyire érthető angolsággal *come... me... – gyere... engem... – és egyik kezével a nadrágom felé nyúlt, a másikkal azt a rongyos rövid szoknyáját rántotta fel és teljesen csupasz alsótestét próbálta hozzám nyomni, úgy folytatta a betanított szöveget: – very small...very clean... very cheap – nagyon kicsi, nagyon tiszta, nagyon olcsó... –*, én pedig eltaszítottam magamtól a szerencsétlen gyereket és futottam, rémülten, mintha menekülnék, menekülhetnék ebből az iszonyú világból.

Könyvesboltokat is látok, látni vélek olykor álmomban, hiszen ezek voltak, ez volt, ahová mégis elmenekülhettem abban a gyönyörű emlékei, dicső múltja ellenére számomra sokszor oly nyomasztó, gazdag és nyomorúságos Kairóban. Az egyik üzletben, amikor a, természetesen franciául beszélő, főnökkel már összebarátkoztunk, kölcsönösen kiismertük egymást, a pult alól, vagy inkább valamilyen hátsó raktárból, olyan könyvekhez is hozzájutottam, mint az angliai *Left Book Club*, vagyis Baloldali Könyvklub kiadványai, olyan könyvekhez, amelyeket odahaza, Horthy Magyarországon nem is láthattam. Amelyek azt is tudatosították, megerősítettek bennem, hogy nem elég fegyverrel, csatákban legyőzni Hitler és Mussolini meg a kiszolgálóik haderejét, hanem utána Angliában és másutt is – nálunk is –, mindenütt egy igazságosabb világot kell teremteni. Csak magyar nyelvű könyveket nem találtam abban a boltban, meg a többiben sem. Pedig a távoli otthon, a haza ízét, illatát, az anyanyelv varázsát semmi sem pótolhatta. Azt a gyönyörűséget, amikor azt olvashattam a mindvégig magammal vitt, egyetlen magyar verses kötetben, hogy *Még nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldell a nyárfa az ablak előtt...* És látni vélem néha még most is azt a vékony könyvecskét, inkább füzetet, melyet oly nagy örömmel pillantottam meg egyszer, az egyik alexandriai könyvkereskedés polcán. A gerincén csak két szó, egy név volt, de nem is akármilyen név – és magyar! *Hunyadi János*. Boldogan húztam ki a többi könyv közül. És kiderült: a Hunyadi János keserűvíz francia nyelvű ismertetője! (De azért azt is megvettem: valami, ami magyar.)

Amikor a századunkat – ki tudja, sose tudtuk, hány alakulattal együtt, végtelenül hosszúnak tűnő idő után, 1944 kora nyarán, az egyiptomi Port Saidban „behajózták”, majd csapatszállító hajóink – a *convoy* – csaknem két hétig kerülgetve, ha kellett ágyúkkal is tüzelve az úti célunkat megtudni akaró, olykor meg minket bombákkal támadó német repülőket, végül partra tettek a dél-olaszországi Taranto mellett, Laci barátommal boldogan összeölelkeztünk: Európában vagyunk, egy lépéssel, nagy lépéssel közelebb a hazánkhoz. Az otthonunkhoz, amelyről már tudtuk, hogy alig

negyed évvel korábban ténylegesen is megszállta Hitler hadserege, ahol a szüléink a korábbiaknál is nagyobb, halálos veszedelemben élnek – ha ugyan élnek még egyáltalán.

Hányszor láttam – és látom még most is – ébren és álmaimban azt a kezet! Szünni nem akaró, zuhogó esőben utaztunk katonaszákunkon és lőszeres ládákon ülve, puskánkat térdünk közé szorítva a századunk gépkocsijainak platóin, annak a szép Itáliának rommá bombázott útjain és falvain, városain át, észak felé. Olykor-olykor az Olaszország déli feléből már kivert, kiszorított, de Hitler végső győzelmében még mindig fanatikusan bízó németek bombázó repülőgépei jelentek meg fölöttünk. Nápoly felé, talán Maddaloni vagy Caserta táján, az út szélén, egy csaknem felismerhetetlen ronccsá lőtt tank alól egy félig kinyúló kezet pillantottam meg. Mintha meg is rezdült, valamit kérően megmozdult volna egy kicsit. Angol vagy amerikai, netán a mi oldalunkon harcoló lengyel katona keze? Vagy olasz? Mindegy – emberi kéz, talán még élő ember keze.

– Állj meg! Stop! – kiáltottam. Természetesen hiába; minden bizonnyal meg se hallotta, és egyébként se állt volna meg az a kocsinkat vezető káplár – a *corporal*. Meg se tehetne volna a *convoy*-ban. Háború volt. Egy ember keze? Egy ember...?

Csak előre, csak tovább! Eső, napsütés, ritkábban már, de meg-meg jelenő német repülő bombái, romok és épen maradt gyönyörű épületek, műemlékek, Nápoly, Róma, Firenze, Siena, és lányok is, szép olasz lányok és kevésbé szépek, arcok, rám mosolygó arcok a három emberöltőnyi emlékeim éjszakáin és hajnalain. És, persze, a szerelemé, mert az volt, tagadhatatlanul, a háború végén, a béke első rövid, mámoros időszakában – amelyről egy olasz író azt írta olyan szépen a könyvében: *La stagione della speranza* – A remény évadja.

Fiatal volt E., szép is, az érettségre készült. – Maradj itt – mondta. – Ha leszereltél összeházasodunk, a szüleim is segítenek... az apám is – barátságos, művelt tanár ember volt – megkedvelt... – De én a fejemet ráztam, hazamegyek! Az anyanyelvem, a hazám, ahol egy új világ készül. Minden eddiginél szebb, igazságosabb világ. – Veled megyek – mondta E. – Megtanulok magyarul... – Én azonban arra gondoltam – pedig nem is sejtettem még az Európát, a kettőnk hazáját, a világot oly hosszú esztendőig kettészakító „vasfüggöny” nyomorúságos korszakát, hogy ő viszont nálunk, Magyarországon, soha nem lenne boldog maradéktalanul. *Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!* Hogyan értené meg, ha azt mondanám neki: *Reszket a bokor, mert madárka szállott rá...?*

Látom az arcát, sokszor látom, fiatalon, mosolyogva, sírva is, – megértő? – ma sem tudom. És látom, láttam nem csak éjszakaihajnali álmaimban, de csaknem két évtized múltán valóságban is, amikor töredezett, szakadozott már az a vasfüggöny; olykor Olaszországban találkoztam, találkoztunk vele, máskor idehaza, Budapesten. Megbékélten? A jó ég tudja csak. Legutóbb pedig, immár több mint hatvanhét esztendővel a háború után – könnyezve, mosolyogva, összeölelkezve Itáliában. És megértő, vagy meg nem értő... ki tudja? De ott állt mellette az olasz fia is, az a már ötven évnél is idősebb, mérnök fia.

Az a boldogan rám nevető és ugyanakkor még mindig gyászoló, mélységesen szomorú arc van most is oly gyakran előttem, amellyel anyám a nyakamba borult, amikor a pesti, Nyugati pályaudvaron végre leszállhattam a vonatról. Nem csak az apámat gyászoltuk, de az egykor oly népes rokonságunk többségét sem láthattam többé viszont. Volt, aki munkaszolgálatosként tűnt el örökre, aknát szedve, vagy kikötöten megfagyva a Don-kanyar jégmezején, a többi pedig, ki tudja, milyen távoli táborokban,

halálra éheztetve-dolgoztatva, vagy gázkamrában vizítette életét. Velem együtt jött haza Laci barátom is – őt már sem apja, sem anyja, sem rokona nem várhatta a pályaudvaron.

De itt volt előttünk egy új élet, egy sohasem volt igazságos, emberséges, boldog világ lehetősége, ígérete. Látom néha, gyűrött, átforrósodott, álmatlan ágyamban azt a híres, később hírhedtté vált képet is, mely ott lógott évekig minden hivatal, sőt, számos családi otthon falán is, felül a mindnyájunk szebb jövőjének tanítómesterei, megalapozói: Lenin és Sztálin, alattuk, középen a legjobb magyar tanítványuk: Rákosi. Az a Rákosi Mátyás, gondoltam magam is, akiről tudtam, hogy a tanácsköztársaság rövid idején, egészen fiatalon, fegyveres csapatok élén harcolt, védte hazánk északi határát, harcolt egy szabadabb és igazságosabb Magyarországért, aki utána, emigrációban is, titkon, okosan, több nyelven beszélve, állandó veszélyben küzdött több európai országban is az elnyomott dolgozók igazáért, akinek életéért, amikor újra Magyarországon, persze illegálisan tevékenykedett, majd letartóztatták, perbe fogták, az életéért a világ nagy gondolkodói, politikusok, tudósok, írók emelték fel a szavukat; az a Rákosi Mátyás, aki utána, Horthy Miklós börtönében tizenhat évig sem tört meg, olvasott, tanult, készülve erre a szebb jövőre...

Szegények vagyunk még, de soha nem volt gyönyörű élet vár ránk – gondoltam –, akik pedig nem így látják és mondják, ki nyíltan, ki meg csak alattomban, titkon, azok csupán a régi, bűnös, gyilkos világ levitézlett tagjai, haszonélvezői és szekértolói... Olyan jó, megnyugtató, sőt, boldogító érzés volt, hogy úgy megértem a világot és tudom a tennivalóimat. Az elmúlt években, távoli országokban szerzett tapasztalataim alapján néhány cikket írtam azok politikai helyzetéről, majd, senkit sem ismerve a sajtó munkatársai közül, bevitettem az írásaimat az egyik hetilap szerkesztőségébe, és – csodák csodája ! – meg is jelentek. – Lám, ez is csak itt és most, ebben az igazságos, szabad világban történhetett meg! – gondoltam boldogan. Behívtak a rádióhoz, interjút készítettek velem. És alig két-három hónappal a hazaérkezésem után az ország akkori legnagyobb, legjelentősebb napilapja külpolitikai rovatának munkatársa lettem. Újságíró, aki felvilágosíthatja az olvasót, megírhatja, megírja az igazat, csakis az igazat, az egyetlen igazságot! Laci barátom pedig, főhadnagyi rangot kapva, fegyveresen szolgálhatta, védelmezhetette ezt a boldog, új világot építő hazánkat.

Persze, hogy itt van velem éjszakai és nappali álmaimban, komolyan és derűsen csillogó szemüvegével, feledhetetlenül, gondolataimnak, életemnek egy év híján fél évszázadig mindenkor megértő társa, Klára, akit az újság szerkesztőségében, egy-két héttel a belépésem után ismertem meg. Az írásait, természetesen előbb is olvastam már, a mindenkori elnyomottakat, becsapottakat, kisémmizetteket védelmező, a régi és új gaszágok elkövetőit leleplező, elítélő okos, szellemes cikkei, majd könyvei miatt is, már hamarosan a fél ország Klárikája, majd végül Klári nénije lett. Én magam, amikor először beszélgettem vele életünkről, munkánkról, terveinkről, elcsodálkoztam: ilyen egyszerű lány? Ilyen fiatal? És alig néhány hónap múltán elhatároztuk: összeházasodunk.

Látom magam előtt, sokszor látom, amint néhány nappal a kitűzött, szerény, természetesen csak polgári esküvőnk előtt, a József körúton döcögő, csilingelő villamos peronján állva, megkérdezte: – A jegygyűrűnk mikor vesszük meg? – Csodálkozva néztem rá: – Neked ilyen kispolgári vágyaid vannak? – Ő pedig komolyan válaszolt, nem mondta, hogy így illik, csak azt, hogy: – Asszonyi vágyaim. Emberi vágyaim. – A következő megállónál leugrottunk a villamosról, az első ékszerboltban megvettük a két gyűrűt. Ma is megvannak. Az egyik az ujjamon, a másik az íróasztalom fiókjában.

Hazánkba látogatott a román kormány és kommunista párt egyik legendás hírű vezetője: Ana Pauker. Engem bíztak meg azzal a feladattal, hogy készítsek vele interjút. – Német származású, beszélhetsz németül vele – mondta a rovatvezetőm. Azt is, hogy megbeszéltek, mikor vár, percre pontosan, a pártunk Akadémia utcai székházában. Meghatódtam. Emlékeztem, mennyit olvastam róla az újságokban a háború előtt, gimnazista koromban, hogyan emelték fel az életéért a szavukat a világ nagy tudósai, művészei, gondolkozói amikor a romániai bíróság előtt állt, akárcsak nálunk a mi Rákosi Mátyásunk. A székház őrségén, tüzetesen megvizsgálva zsebeimet és irataimat, közölték: az illusztris vendég Rákosi elvtárs irodájában vár. Amikor az egyik titkárnő bejelentése után beléptem a „szentélybe”, a nagy íróasztal előtt, egy kisebb asztal túloldalán, karosszékben ülve pillantottam meg az anyám korabeli híres forradalmár asszonyt, vele szemben pedig, hozzám közelebb, a mi nagy vezérünket. A meghatottságtól szinte szédülve léptem Rákosi elé. Ő pedig joviálisán mosolyogva szólt rám: – Fiatalember, előbb a hölgynek illik köszönni!. – De hiszen ez úriember – gondoltam –, a szó igazi értelmében vett úr: az igazi emberséges, emberi forradalmár!

Pisztolyom is volt abban az időben. Azt mondták: késő éjszaka járok haza a szerkesztőségéből... közbiztonság... ellenséges elemek... ismert újságíró a feleségem... az ő biztonsága is...

Az Andrássy (akkor talán már Sztálin) út rossz hírű épületében, ahol – tudtam –, nem is olyan régen a nyilasok vallatták, kínozták, gyilkolták a letartóztatottakat, ott kellett átvennem a pisztolyt és a fegyverviselési engedélyemet. – Szólíts csak Gyurinak – mondta mosolyogva az a velem bizonyára egykorú, jóképű, mosolygós tiszt, talán alezredes, aki a pisztolyt a kezembe adta, és azt is hozzátette: – A fegyver használatát, úgy hiszem, nem kell megmagyaráznom, hiszen tudom, hogy te is hosszú éveket katonáember voltál, harcoltál a fasiszták ellen. – Vállamat veregetve kívánt jó munkát, sok szerencsét, boldogságot nekem és a feleségemnek is.

Ana Paukernál, Jacques Duclos-nál, a francia kommunista párt főtitkáránál, meg a nemzetközi munkásmozgalom sok más, dicsőített hősénél is nagyobb ünneplésben volt része a hazánkba látogató Titónak: a háborúban, a megszálló náci hadsereg ellen oly hősiesen harcoló jugoszláv partizánok, és az új, a szocializmust oly eredményesen építő ország kommunista vezérének. Emlékszem, kettős sorokban álltunk, végig, a pesti járdák szélén (természetesen rendőrkordon mögött), amerre Titót és Rákosit vitték a nagy (természetesen lefüggönyözött) fekete autók a Parlament felé. Aztán Titóból egyszerre csak áruló, az imperialisták régi bérence, „láncos kutyája” lett, (egy túlbuzgó újságíró szerint: láncos patkánya). Lám, nem lehetünk eléggé éberek! Hiszen a népszerű (csaknem Rákosi népszerűségével is vetekedő) belügyminiszterről, a régi kommunista, a Franco és a többi fasiszta ellen a spanyol polgárháborúban is harcolt Rajk Lászlóról is „kiderült”, hogy áruló, Tito ügynöke, mint oly sokan mások is a régi, magyarországi kommunisták közül. Akkor még nem tudtam, sokan nem tudták, hogy hazug ígérek és iszonyú kínzások, megrendezett, betanított tárgyalások után ítélték halálra és végezték ki Rajk Lászlót és társait, utánuk pedig még oly sokat akasztottak fel vagy vetettek börtönbe, ugyanígy, ártatlanul. Engem, a szerencse fiát, csak az állásomból, az újság szerkesztőségéből tettek ki, bíróság elé nem kerültem, de a veszélyes váddal felérő, hol kimondott, hol kimondatlan indokolás így szólt: „Imperialista hadsereg katonája volt, ki tudja, milyen megbízással, vajon nem kémkedni küldték-e ide...” Klára, a feleségem, szívrohamot kapott, kórházba került. Azt a soha el nem süttött pisztolyomat és a fegyverviselési engedélyt annak az újra mind rosszabb hírűvé váló Sztálin úti palotának a portáján kellett leadnom.

Feledhetetlen emlékem: egy este telefonon hívtam fel Laci barátomat, akit néhány

nappal azelőtt léptettek elő századossá, fiatal felesége, Zsuzsa pedig a honvédség polgári tisztviselője volt. Laci helyett egy kemény, parancsoló, idegen férfihang csattant rám: – Ki keresi? A nevét mondja meg! Nem érti? A nevét! – Én pedig ijedten tettem le a kagylót. Tudtam, hogy ez mit jelent. Laci feleségét négy esztendei internálás, a barátomat öt évi börtön után, sápadtan, kivert fogakkal, még sokáig megrokkant, remegő testtel láttam viszont.

Még ma is csak borzongani tudok, ha megjelenik álmaimban annak, a föld gazdag termését a *nép atyja* jóságos mosolyával szemlélő Rákosi Mátyásnak az arca, azé a Rákosié, aki később maga is megmondta: tudta, mindvégig tudta, hogy Rajk László és embertelenül megkínzott, kivégzett társai ártatlanok, mint ahogyan az egymást követő perek meggyilkolt áldozatai is. Börtönbe került az ugyancsak régi, magyarországi kommunista Kádár János is, aki nem is olyan régen, belügyminiszterként, még Rajk László egyik kihallgatója volt. Látom olykor, éjszaka meg hajnalban, annak a barátságosan mosolygó Gyurinak az arcát is – bár meglehet, hogy nem is az volt az igazi neve, hiszen semmi, de semmi nem volt igaz, akitől annak idején a pisztolyt kaptam, majd később megtudtam: a vádlottak kihallgatásánál ő volt, akkor már ezredesi rangban, a legdurvább, legkegyetlenebb verőember.

Féltem? Féltem önmagámnak is bevallani, hogy félek. Hiszen csapkodtak körülöttem a villámok. 1952-ben, a Szovjetunióban Lenin-rendet kapott egy Ligyia Tyimosuk nevű, addig ismeretlen radiológus asszony, állítólag Berija ügynöke, aki „kiderítette”, hogy a beteg Sztálint meg akarták gyilkolni, már korábban is el akarták tenni láb alól a zsidó, cionista orvosai. Nosza, megkezdődtek a „szovjetellenes cionisták” pereit, de az akkori szokás, pontosabban: parancs szerint nem csak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is. Letartóztattak több zsidó származású, régi kommunista, vezető politikust, egyebek közt Csehszlovákiában, még a háború idején Londonban megalakult csehszlovák antifasiszta hadseregnek és kormánynak néhány vezéralakját is. Nálunk a Zsidókórház főorvosa már börtönben ült, készült a többi „cionista per” is. Romániában Ana Paukert is letartóztatták, majd később, haláláig műfordítóként dolgozott. 1953-ban, Sztálin halála után, visszavették Ligyia Tyimosuk Lenin-rendjét és az úgynevezett „cionista pereket” levették a műsorról.

Én magam, abban a furcsa, abszurd világban, hol a sajtóban, hol más állásban, – kezdetben csak napokig vagy egy-két hétig dolgoztam – amíg rá nem döbrentek „gyanús” múltamra aztán már több évig az ország népszerű irodalmi hetilapjának lehettem munkatársa, három regényem is megjelent már Klári, a feleségem, hol betegen, hol egészségesen írta, gyerekeknek és felnőtteknek, egyre népszerűbb könyveit. Rákosit a kormány élén, 1953-ban, a közhangulat és a párt oly sok, kiábrándult tagjának nyomására, az ugyancsak egykori szovjet emigrációból hazatért, de a magyar valóságot mégis jobban ismerő, reformokat ígérő Nagy Imre váltotta fel. (Az évtizedekkel későbbi, „emberarcú szocializmus” kifejezést akkor még nem hallottuk). Egy szép napon megjelent Laci barátom internáló táborból szabadult felesége, majd maga Laci is a börtönből, betegen, megrokkanva – pardon, tévedtünk, ennyit mondtak nekik.

Öregember vagyok, 92 év is elmúlt azóta, hogy apám, a fiatal nőgyógyász, mint oly gyakran elmondták nekem, a magasba emelt és örömmel kiáltotta: Fiú!

Sokszor meg sem ismerem már az utcán szembejövő régi barátaimat, kedves, volt szomszédaimat, munkatársaimat. De álmaimban meg álmatlan éjszakáimon és hajnalaimon hányszor látom most is azt a Váci utcai palotát, egykor Tiszti Házat, amelynek zsúfolásig megtelt nagytermében – sőt, még az utcára kitett hangszórók előtt

is hány százan, vagy inkább hány ezren – közöttük Laci barátom éveig internálótáborba zárt, ám most felszabadultan, kipirult arccal az Internacionálét éneklő felesége, Zsuzsa is – hallgattuk 1956 június 27.-én a fiatal kommunista értelmiségiek egy évvel azelőtt megalakult vitakörének, a *Petőfi-kör*-nek sajtóvitáját. Hallom a mintegy évvel azelőtt leváltott és megbélyegzett Nagy Imre rehabilitását követelő felszólalásokat, majd a régi kommunista író, Déry Tibor beszédét. – *Bajaink kútforrása* – mondta ki az addig kimondhatatlant – *a szabadság hiánya*. – De az új vezetést követelve azt is hozzátette: – ...*ám az ország szekerét húzóknak nehogy a sánta versenypáripák helyett sánta szamarak legyenek!* – Végül arról is beszélt: – *Arra kérem a fiatalokat, a magyar ifjúságot, ne feledkezzenek meg az elődjéről, a márciusi ifjúságról. 48-as ifjúságnak szoktuk őket nevezni, azt szeretném, elvtársak, ha volna egy ötvenhatos ifjúságunk is, amely a nemzetnek segítségére lenne a jövő meghódításában.*

És látom, hogyan is ne látnám, örökre látom, – nem csak éjszakai, hajnali valóságos meg ébren álmaimban – azt a négy hónappal későbbi, október 23.-i budapesti utcát, először csak diákok, egyetemisták lelkes, fegyvertelen felvonulását a magyar szabadságharc lengyel hőséneke, Bem Józsefnek budai szobrához, függetlenséget, szabadságot, igazságot követelve – ki az, aki ezzel ne tudna egyetérteni? –, fegyver először este, a rádió épületénél dördült el; nyugtalanító – bár volt akinek megnyugtató, kinek így, kinek úgy – volt a hír, hogy a közismerten erélyes, talán még Rákosinál is keményebb „bolsevik” Gerő Ernő, a párt akkori vezetője, Moszkvától kért fegyveres erősítést.

Tiszta forradalom. Valóban, napokig senki nem nyúlt az áruházak, üzletek rommá lőtt kirakatüvegei mögött maradt árukhoz, a járókelők megtapsolták az egyenruhás magyar katonákat, akik átadták a fegyvereiket a magyar felkelőknek. Talán a hatodik vagy hetedik napon, a Teréz körút és Aradi utca sarkán egy akasztott férfit láttam, a felirat alatta: *Avós gyilkos!* Vajon valóban az volt, vagy csak ráfogta valaki? Egy hűvös reggelen kenyérért akartam menni, felvettem a Bulgáriában nemrég vásárolt bőrkabátomat. A lépcsőházban megállított az egyik szomszédasszonyunk: – Az Isten szerelmére, ezt vegye le! Az utcán lelőhetik! Ilyen bőrkabátjuk van az avósoknak... – Először olvasom ezt, egy falon, így, kusza, primitív írással: – *Icig, nem viszünk Ausvicig!* – Hát persze, élnek még régi, múltjukat eddig letagadott nyilasok is – gondoltam –, de ki törődik már velük? Nem erről van szó! A jelszó, mindenütt: *Ruszkik haza!* Szabadságról, a haza szabadságáról van szó! Ám jönnek, jönnek, feltartóztathatatlanul a szovjet tankok, lakóházak falai omlanak le, olykor minden ok nélkül is. (Bombatalálat roncsolta szét egy délután, csaknem teljesen, az anyám Baross téri, második emeleti lakását is, ő maga, szerencsére a munkahelyén, a közeli kórház irodájában volt.) Tizenéves pesti srácok lövik a hatalmas szovjet páncélosokat, egy szál puskával, maguk fabrikálta primitív robbanószerekkel, úgynevezett Molotov-koktélokkal. A lakóházunkhoz közeli parkban is szaporodnak az elesett tizenévesek (a Déry Tibor remélte, megjósolta „ötvenhatos ifjúság”) hevenyészett sírjai.

Rosszak, nyomasztóak még ma is, több mint hat évtized után ezek a sokszor visszatérő, hajnali, éjszakai emlékeim. Magamban tömeggyilkossággal, több száz pesti és vidéki gyerek halálával, halált okozó félrevezetésével vádolom, vádolnám legszívesebben még ma is a Szabad Európa Rádiót és egykori munkatársait. – Tartsatok ki, hős fiatalok – mondták, ismételték folyton, amikor látták a szovjet túlerőt jön a segítség, a szabadságszerető, demokratikus Nyugat, a gazdag, a művelt világ, a legyőzhetetlen brit és amerikai hadsereg segítségével! – ismételték, jósolták kényelmes, biztonságos müncheni és egyéb nyugati rádióstúdióikban, szerkesztőségeikben azok a jóllakott, jól fizetett, értelmes, jól képzett újságírók. Hát nem tudták volna, ők ne tudták volna, hogy érvényben vannak még, nem fogják felrúgni a háború győztes hatalmainak érdekerületeit meghatározó jaltai és potsdami egyezményeit, hogy 56 őszén, abban az

adott pillanatban, Angliának és Amerikának fontosabb a veszélyben forgó szuezi szabad átjárójuk fegyveres biztosítása, mint Magyarország függetlensége?

A miniszterelnökünk sem tudta? – Segítsetek! Segítsetek! – A rádióba mondott, kiáltott szavai a semmibe veszték az éterben.

Talán éppen azon a november eleji napon, amikor már csak egy-egy szórványos lövés hallatszott a budapesti utcákon, és amikor Kádár János, a Nagy Imre-kormány volt államminisztere tűnt el oly titokzatosan, és vitték, vagy a maga elhatározásából utazott Moszkva felé – netán ott is volt már –, kora délután (sötétedéskor ugyanis kijárási tilalom volt) Sarlós Laci és a felesége, Zsuzsa volt nálunk. Az internáló táborból és börtönből szabadulásuk óta még mindig csak társbérletben laktak egy távoli, csak gyalog megközelíthető óbudai utcában. Laci barátom új fogsora sem készült el még tisztességesen.

– Ez borzasztó, felháborító – jegyezte meg Klára, a feleségem. Mire Laci kimondta azt a csak kettőnknek, a két régi, életre-halálra barátnak érthető szót: Csirkeszendvics!

Éltem, éltünk tovább, Klára meg én – némelyek szerint az erőviszonyokat rosszul felmérő „eltévelyedettek” –, bár szerintünk semmiképpen nem árulók. akkor sem, ha Nagy Imre és társai (csaknem valamennyien régi, személyes és nagyra becsült ismerőseink) halálos ítéleteivel nem tudtunk egyetérteni. Nagy Imre az akasztófa alatt állva is a független, szocialista Magyarországot élte. Semmiféle pártba, soha többé be nem léptünk, bár továbbra is „baloldali”, nevezzük szocialistának vagy bárminek, de szabadságot, egyenlőséget, minden elnyomást, születési, vallási, gazdasági, tanulási vagy bármi egyéb megkülönböztetést elítélők – úgy hiszem: emberek – maradtunk.

Állást nem vállaltunk egyetlen szerkesztőségben sem, bár több, nem is akármilyen ajánlatot kaptunk, ha... – és ebben a „ha” szóban, kimondatlanul, de olykor kimondva is, benne volt a fenyegetés is: ha nem, akkor..., de mi úgy döntöttünk, hogy az akkori elnevezés szerinti „független” írók maradunk, megpróbálunk az írásainkból, a magunk lelkiismerete szerint írt írásainkból megélni.

Múltak az évek, az évtizedek. Hány ember arcát látom éjszakai és hajnali, igazi meg ébren-álmaimban! Őszinte és kevésbé őszinte, elhunyt és még ma is élő barátokét, ismerősökét. Többé-kevésbé mind megbékéltek a sorsukkal, boldogultak is valahogyan. Bizonyára jobban, kissé szabadabban is, mint a többi, úgynevezett szocialista ország polgárai. Ahogyan mondani kezdték: hazánk a szocialista tábor legvidámabb barakkja. A művészet, az irodalom, a művészek és az írók pedig kimondatlanul is a „három T”-be lettek sorolva: támogatott, túrt és tiltott. (Mi kétségtelenül a második T-be kerültünk.) De azért az úgynevezett „Kádár-korszak” három évtizede alatt egy nagy könyvszekrény megtelt a megjelent könyveinkkel, regényeinkkel és az én több mint húsz kötet fordításommal; feleségemet talán még a korábinál is népszerűbbé tették csípős, a mindenkori erőszakosságokat, igazságtalanságokat ostorozó, szellemes, rövid újságcikkei – az *Apró-cseprő*-i és a mindenkori irodalmi sznobok által lenézett sikeres vígjátékai is. Idők múltán – de soha sem hivatalosan, állami pénzen – társasutazásokkal, majd Moszkvics autónkkal, a ritkán kiváltható kevéske, úgynevezett „nyugati valutánkkal” a zsebünkben szegényen, éhesen, hazulról vitt kétszersültet, konzerveket rágva, bejártuk fél Európát. Majd baráti, rokon, az útiköltséget is vállaló meghívásokkal távoli kontinensekre is eljutottunk. Nagy sikerük volt a közösen írt útikönyveinknek is – a hatvanas években egy kis ablakot nyitottak az addig ismeretlen, elzárt világra.

Feledhetetlen tájak, városok, műemlékek, a párizsi Eiffel-torony meg az indiai

Tadzs Mahal és a többiek mellett arcok bukkannak fel, még ma is, álmaimban: a kanadai Gizi nagynénimé, aki több évtizede volt már egy montreali magyar étkezde szakácsnője; és amikor egy metró- és autóbusz sztrájk idején taxin vitt be városszéli lakásából a távoli vendéglőbe, arra kért, hogy magyarázzam el a sofőrnek a pontos útvonalat. Megkérdeztem: – De drága Gizi néni, miért nem te mondd meg neki? –, mire azt felelte: – Azért fiam, mert én nem tudok vele sem angolul, sem franciául beszélni!

Megjelenik előttem a tokiói taxisofőr arca is. Tudva, hogy nem fogadhat el borraivalót, egy hazulról vitt, legolcsóbb Kossuth-cigarettával kínáltam meg. Azonnal rágyújtott és hátra fordulva, ragyogó arccal mondta: – Köszönöm, uram, ilyen kitűnő cigarettát még soha életemben nem szívtam! – Én meg arra gondoltam, lehet, hogy nem is olyan nagyon régen, a háborúban, az „isteni” császárt szolgáló, életét is feláldozni kész, a harci repülőgéppel, ha kell, önmagát is az ellenség gépére vető „kamikaze” pilóta, vagy a hadifoglyokat kegyetlenül kízó katona volt.

Látom néha azokat, az ausztráliai sivatag Broken Hill nevű bányavárosának szállodájában szilveszter éjszakáját ünneplő, kemény, markáns arcú férfiaknak – talán az országukat megalapító egykori, angliai fegyencek utódainak – felragyogó tekintetét, amikor megtudták, hogy a háborúban én is a Hitlerék ellen harcoló brit hadsereg katonája voltam, hát még amikor kiderült, hogy egyikükkel ugyanabban az időben, az El-Alamein-i győztes csata utáni hónapokban szolgáltam Kairóban. Öleltek, a hátamat veregették – a feleségem meg én, mi lettünk annak a távoli, nekünk világvégi, szilveszteri mulatságnak a díszvendégei.

Brazíliában éppen a nyolcvanadik születésnapján voltunk a Rio de Janeirótól nem is olyan távoli Nova Friburgóban a neves irodalmár Rónai Pálnál. Tudtuk róla, hogy a háború előtt emigrált Brazíliába, ahol később a Rio de Janeiro-i egyetemnek lett a professzora, és – egyebek közt – Madách Imre *Az ember tragédiája*-t és Molnár Ferenc regényét, *A Pál-utcai fiúk*-at ő fordította portugál nyelvre. Háza dolgozószobájában, az íróasztala fölött, annak az utolsó budapesti osztályának a szépen bekeretezett érettségi tablója lógott a falon, amelynek, emigrációja, tehát két évvel a háború előtt volt az osztályfőnöke. Még akkor, 1987-ben is emlékezett a képen látható, csaknem mindegyik diákja nevére – meghatottan „mutatta be” őket nekünk.

Apám mind gyakrabban jelenik meg álmaimban. Látom, amint az utcán megfogja a kezemet és azt mondja: – Össeesküszünk! – Hat éves vagy, nagyfiú, ősszel iskolába mész, de ne ilyen hosszú, lányos hajjal... – Anyám imádta azt a hosszú, göndör hajamat; s amikor apámmal a borbélytól hazamentünk, felsikoltott, sírva fakadt, de aztán ezt is megértette, mint minden egyebet. Okos asszony volt.

Azt is látom olykor, amikor alig két hónappal a huszadik születésnapom előtt – még csak tőlünk távol fújtak-fújdogáltak Európában a háborús szelek, Párizs sem esett még el, de Hitler két évvel azelőtt bevonult már Ausztriába, majd Csehszlovákiába is – anyám zokogott a Keleti pályaudvaron az indulásra készen remegő vonatom előtt, és még valami süteményt is dugott gyorsan a zsebembe; apám pedig egy vastag könyvet vett elő, és azt mondta: – Erre vigyázz! A hazád! – Csaknem hét év után – apám abban az elmúlt, gyilkos világban azt a napot nem érhettem meg – félig ronggyá olvasva hoztam haza azt a csaknem nyolcszáz oldalas könyvet: *Horváth János: Magyar versek könyve*. Ma is ott van, az egyik könyvespolcomon.

A hazám... Recsegett-ropogott – nem csak nálunk – az a régi rend. Új neveket tanultunk meg és felejtettünk el: Kennedy, Nixon, Carter, Reagan... Andropov,

Brezsnyev, Csemyenko, Gorbacsov – és még oly sokan...

Horn Gyula, régi kommunista, akkor magyar külügyminiszter, átvágja a magyar-osztrák határon az Ausztriától, a nyugati világtól elválasztó vaskerítést, átengedi a kelet-német menekülők százait. Újratemetik Nagy Imre és kivégzett társai hamvait, egy 26 éves fiatal, Orbán Viktor nevű, szokatlanul kemény beszédében követeli – az előbbutóbb amúgy is kivonuló – szovjet csapatok azonnali távozását –, a beteg, már régen nem a régi önmaga Kádár János meghal, új nevek nálunk is a politikában: Grósz Károly, Németh Miklós, összedől nálunk is, körülöttünk is a régi világ – Gorbacsov bejelenti, hogy megszűnt, majd fel is bomlott maga az egykor oly hatalmas Szovjetunió, szabadság, szabad választás, mondják is: nem lesznek többé „örökös” zsarnokok, diktátorok, demokrácia lesz – minden bevezető melléknév nélkül –, ugyanúgy a kihirdetett, az új alkotmányban meghatározott köztársaság is – mint a legtöbb nyugati országban.

Biztosan jobb lesz, talán ez lesz mégis az igazi, gondoljuk, mondjuk, írjuk magunk is, Klári meg jómagam. Én régen tervezett új regényem megírásába kezdek; a feleségem, egyre betegebben, félig már vakon írja a könyveket, újságcikkeket. Ám látva, hallva a rádióban és a tévében is a pártok, az újabb és újabb meg régi, levitézlett „politikuskok” elvtelen, sokszor csak a saját érdekeit, karrierjét szolgáló, vagy a régi, a háború előtti, levitézlett, tragédiákba torkolló világot felmagasztoló beszédeit, a szegények egyre reménytelenebb életét, a politika feltartóztatatlannak tűnő alakulását, Klára, a sok betegsége ellenére mégis oly váratlanul, 1996 szeptember 11.-én bekövetkezett halála előtt két nappal írta azt a döbbenetes, az újságban a halála után két nappal megjelent, *Rekviem* című cikkét. „Rendszerváltást akartunk – írta egyebek közt –, demokráciát, útlevelet, szabad mozgást, szabad vélemény-nyilvánítást, félelem nélküli életet, hogy éjszaka ne törjön rád az ÁVÓ, ne taposson rajtunk idegen megszálló, ne hurcoljanak senkit Szibériába. Valami ködös, boldog Kánaánt reméltünk. És visszahoztuk a Horthy temetést, a veszekedő, tollasodó honatyákat, a milliomosokat és a koldusokat, az átláthatatlan alapítványokat és eltűnt pénzeket, az ellopott olajat, milliós pocskolást, fölösleges átszervezéseket, pénzcserét, kartoncserét, anyámkínja cserét, vitézi rendet, rehabilitált Jány Gusztávot, utcaátkeresztelést, a szomszéd elleni uszítást...” – és így tovább. A végén pedig azt írta: „... ha tudunk, imádkozzunk még, ha tudunk, sírjunk még, ha van még takarónk, bújjunk alá. A mi nemzedékünk sorsa, akár jót tettünk, akár rosszat, a mi sorsunk, akik két világháború között születünk, betelt. Nincs már jövőnk.”

Elmúlt azóta több mint másfél évtized. Klára – nekem mindig csak: Klári – írása időszerűbb, mint valaha. Hosszú hatalomra berendezkedni akaró egykori fiatal demokrata – ma már nem is olyan fiatal, nem is olyan demokrata – politikusaink az új alkotmányból kihagyták még a köztársaság szót is. Valami ködös, ezer éves ősi dicsőségről beszélnek – mindenkinél hősieesebbek, nagyszerűbbek vagyunk, mit nekünk akár Napóleon vagy Nelson, Churchill vagy De Gaulle, vagy akár Voltaire, Rousseau, Shakespeare, mit számít az a Herder, Lessing, Schiller és Goethe, vagy pláne Csehov és Gorkij meg Tolsztoj, mi, egyedül, akkor is ha kevesen vagyunk... De vannak itt, közöttünk olyan „idegen szívűek” is – olykor, és mind gyakrabban kimondják: – cigányok, zsidók...

Hogyan lehet ezt túlélni? Egyedül, öregen? Ám én, mégiscsak a szerencse fia, nem is olyan sokára párra találtam, szerető párra. Régi barátunk volt Kati, meg a meghalt férje is. Meglátom, látom olykor azt is, amint Kati a házunk falán Klárinak már több éve

felavatott márvány emléktáblája alá friss virágcsokrot helyez.

Csak ez az igazi... ez a mi dicső, új, régi világunk... – hallom unos-untalan a tévében, rádióban. Egy szép tavaszi, vagy kora nyári napon Kati azt javasolta: – Olyan kellemes, napfényes az idő, menjünk ki a Városligetbe! – Egyik kezemmel a karjába karolva, a másikkal a botomra, az apám nyolcvan évvel azelőtt vett, akkor oly elegáns sétapálcájára támaszkodva bandukoltam. Lassan, kényelmesen mentünk az Andrássy úton a Hősök tere felé, amikor egyszerre hangosan kiabáló, – össze-vissza éneklő, egyenruhás csoport jött szembe velünk. A parlamentben, a mi gyönyörű Országházunkban is képviselt Jobbik nevezetű pártnak a szóban betiltott, de mégis mindig, mindenütt eltűrt, nyugodtan felvonuló, tüntető és fenyegetőző, botrányokat okozó, egyenruhás gárdistái jöttek szembe velünk. Én magam, Szálasi „törvényes”, gyilkos országlásának idején nem voltam idehaza, de tudtam, felismertem, hogy ezeknek az „Erger-Berger”-t meg egyéb régi és új, a zsidókat csúfoló, rémítgető nótákat éneklő és fenyegető szavakat ordítózó gárdistáknak még az egyenruhája is olyan, mint amilyen a nyilasoké volt. Megdermedtem, nem tudtam tovább menni. Kati húzott, ráncigáit le a járdáról. Valahol távolabb meglátott, leintett egy taxit; én még mindig remegtem, alig kaptam levegőt amikor az utcánkban kiszálltunk. Az jutott eszembe, ha élne még Laci barátom, erre ő sem mondaná, hogy csirkeszendvics csupán. Elővettem a kulcsomat. Arra gondoltam, ha beérek az otthonunkba, becsukom az ajtót.

**Ez a
202
példány**

**ISBN 978-963-08-5791-8
ISSN 0866-4420**

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő Tabák András

**2013 Vasas-Köz Kft. nyomda
Felelős vezető Badó Géza**

Terjeszti a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság
